

INFORME PRELIMINAR

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA CELÒQUIA DEL CASTELL D'AMPOSTA (AMPOSTA, MONTSIÀ)

DATES:

Del 8 de juny a 10 de juliol de 2020
Del 13 de juliol al 17 d'agost de 2020

DIRECCIÓ:

Frederic Cervelló i Rodes

AUTORS

Judit Ciurana i Prast
Frederic Cervelló i Rodes

Tarragona, 23 de novembre de 2020

 Avinguda Catalunya, 34, 2n 5a
43002 Tarragona

 eos.arqueologia@gmail.com

 977 237 468

 www.eos-arqueologia.cat

FITXA TÈCNICA

Intervenció:	Excavació i control arqueològic d'obra			
Dates d'execució:	Del 8 de juny al 17 d'agost de 2020			
Número d'expedient:	511K121 051-2020-1-891959 (8 de juny – 10 de juliol de 2020) 511K121 051-2020-29454 (13 de juliol – 17 d'agost de 2020)			
Tipus d'intervenció:	Preventiva			
Tipus d'activitat:	Excavació, control i documentació			
Direcció:	Frederic Cervelló i Rodes			
Lloc de la intervenció:	Celòquia del Castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan			
Municipi:	Amposta			
Comarca:	El Montsià			
Coordenades UTM ETRS89 i m.s.n.m:	x= 295623 y= 4509893 z= 9 – 2 msnm	x= 295610 y= 4509870	x= 295675 y= 4509877	x= 295657 y= 4509906
Context:	Urbà			
Promotor:	AJUNTAMENT D'AMPOSTA Pl. de l'Ajuntament, 3-4 43870 · Amposta Tel. 977 70 00 57 ajuntament@ajuntament.cat			
Projectista:	CARLOS BRULL CASADÓ ANDREU ALFONSO JARDÍ C. dels Descalços, 15, 2n 43003 · Tarragona			
Constructor:	ADOLFO CONSTRUCTORS DEL MONTSIÀ C. del Grau, 12 43870 · Amposta Tel. 690 82 11 17			

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	3
2. FONAMENTS DE DRET I MARC LEGAL	4
3. SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DE L'ÀMBIT D'INTERVENCIÓ	5
3.1 El castell d'Amposta i el recinte de la celòquia	5
4. CONTEXT GEOLÒGIC	8
5. NOTÍCIA HISTÒRICA	10
6. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS	13
6. 1. Àmbit 1	13
6. 2. Àmbit 2	26
6. 3. Àmbit 3	32
7. CONCLUSIONS PRELIMINARS.....	36
8. BIBLIOGRAFIA	39

ANNEX 1. PLANIMETRIA

ANNEX 2. REPORTATGE FOTOGRÀFIC

ANNEX 3. DOCUMENTACIÓ ADMINISTRATIVA

1. INTRODUCCIÓ

El present informe preliminar recull els resultats (també de caràcter previ) de la intervenció arqueològica duta a terme al castell d'Amposta, més concretament al recinte de la seva celòquia. Els treballs van ser inicialment motivats per l'execució del *Projecte de recuperació i posada en valor de la celòquia del castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan*, a la ciutat d'Amposta (comarca del Montsià, Terres de l'Ebre). L'objectiu d'aquest és la recuperació de la celòquia o tercer recinte del castell d'Amposta mitjançant la eliminació d'afegits moderns que dificulten la seva correcta comprensió i la reconstrucció parcial d'alguns dels seus elements més representatius per tal de facilitar la lectura de la seva morfologia original.

Atès que algunes de les actuacions incloses en el projecte constructiu havien de realitzar-se sota la direcció d'un arqueòleg, amb la corresponent autorització de la Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni de la Generalitat de Catalunya, segons marca la Llei 9/1993 de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català i el Decret 78/2002 del Reglament de Protecció del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic, l'empresa contractista, ADOLFO CONSTRUCTORS DEL MONTSIÀ SL, demanà a EOS ARQUEOLOGIA SCP que assumís la direcció tècnica dels treballs arqueològics.

A data d'1 de juny de 2020, l'Ajuntament d'Amposta va sol·licitar autorització per a la realització d'una intervenció arqueològica preventiva al castell d'Amposta, la qual va ser resolta favorablement pel Servei d'Arqueologia i Paleontologia mitjançant l'expedient Arq002PREV-00000261-2020 (511K121 051-2020-1-891959). S'autoritzaren les activitats d'excavació, control i documentació sota la direcció de l'arqueòleg Frederic Cervelló Rodes, amb un termini de realització entre els dies 8 de juny al 10 de juliol de 2020. A data 6 de juliol de 2020, l'Ajuntament d'Amposta presentà una segona sol·licitud d'autorització per tal d'allargar els treballs arqueològics al castell. Aquests foren prorrogats mitjançant l'expedient Arq002PREV-00000391-2020 511K121 051-2020-29454, i s'establí un nou termini de realització entre el 13 de juliol al 17 d'agost de 2020 sota la direcció del mateix tècnic arqueòleg.

El present informe recull una descripció de les unitats estratigràfiques documentades així com unes conclusions preliminars dels treballs. També s'inclou una planimetria bàsica. L'estudi de materials recuperats així com la documentació planimètrica de detall seran presentats en la memòria definitiva.

2. FONAMENTS DE DRET I MARC LEGAL

La intervenció arqueològica s'ha realitzat d'acord amb els següents fonaments de dret:

- Article 47 i següents de la Llei 9/1993 de 30 de setembre del Patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).
- Decret 78/2002, de 5 de març de 2002 del Reglament de protecció del Patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).
- Decret 304/2011, de 29 de març de 2011, de reestructuració del Departament de Cultura (DOGC núm. 5849, de 31.3.2011); i Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener de 2010, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).
- El castell d'Amposta fou declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) l'any 1949, amb un nivell de protecció d'acord amb la vigent Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català. Està inscrit dins el registre del Catàleg de patrimoni Cultural Català com a monument històric amb el número 763-MH. Des del punt de vista urbanístic, d'acord amb les disposicions del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) d'Amposta, el castell en el seu conjunt està inclòs en el catàleg de patrimoni artístic i arquitectònic amb la categoria de Bé d'Interès Cultural (BIC) amb el número d'identificació Ha.a.002. Així mateix, el castell d'Amposta també figura en l'Inventari de Patrimoni Arqueològic (número d'identificació Ya-1-a).

3. SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DE L'ÀMBIT D'INTERVENCIÓ

El castell d'Amposta s'emplaça sobre una petita elevació de roca conglomerada quaternària, a uns 9 m d'alçada sobre el riu Ebre, a la dreta de l'entrada a la ciutat pel Pont Penjant, en la mateixa façana fluvial del nucli històric (*vid.* Annex 1, plànol 1). Aquest està actualment separat del barri del Grau pel canal de la dreta de l'Ebre, important infraestructura hidràulica que rega aquest costat del riu. El principal accés rodat a l'àrea del castell és a través del carrer de Sant Sebastià, tot i que també és possible arribar-hi des de l'avinguda de l'alcalde Palau, a l'est, o des dels carrers Buenos Aires i de Miralles, a l'oest.

Figura 1 | Vista de la façana fluvial del castell d'Amposta des del *Pont Penjant*.

3.1 El castell d'Amposta i el recinte de la celòquia

L'any 1983 l'ajuntament d'Amposta va comprar el recinte del castell per tal de recuperar un espai urbà i instal·lar-hi serveis i equipaments culturals. A dia d'avui hi tenen seu el Centre Cultural i l'Escola d'Art i Disseny. Des de l'any 1949, el castell d'Amposta ostenta el grau de protecció patrimonial de Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) i d'acord amb el que estableix la llei 9/1993 de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català està inscrit dins el registre del Catàleg del Patrimoni Cultural Català com a Monument Històric. Des del punt de vista urbanístic, d'acord amb les disposicions del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) d'Amposta, el castell està inclòs en el catàleg de patrimoni artístic i arquitectònic en la categoria de Bé d'Interès Cultural (BIC).

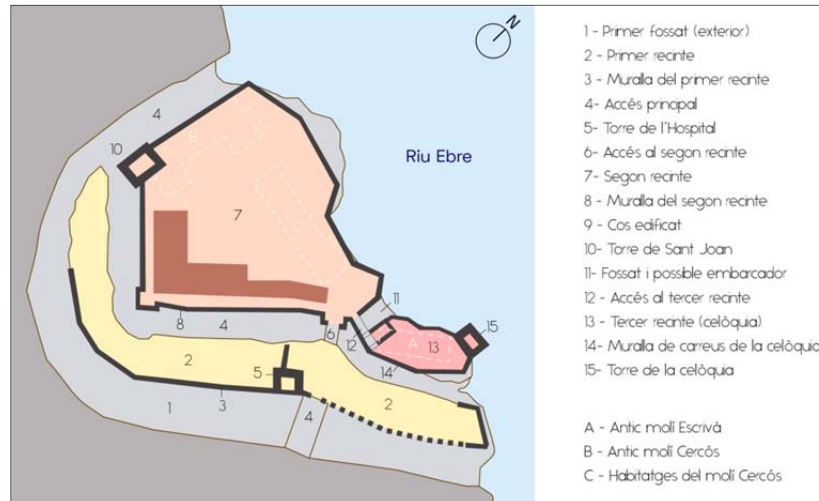

Figura 2| Planta reconstructiva del castell medieval d'Amposta (BRULL/ ALFONSO 2019, p. 8).

Sota les restes conegudes del recinte del castell s'han documentat evidències d'una fortificació andalusina i un assentament d'època ibèrica, però és complex fer-se una idea de com era el conjunt degut a les transformacions que ha sofert, no només arran les destruccions del segle XV sinó també per la posterior reutilització dels seus materials constructius així com la construcció de diversos molins entre finals del segle XIX i la primera meitat del segle XX.

Pel que fa al castell d'època medieval, es conserven restes i estructures del sistema defensiu andalusí (segle X), del castell comtal (segles XIV-XV) i la muralla de tancament del recinte jussà del castell (segles XII-XV). Així mateix hi ha abundants elements estructurals relacionats amb la refortificació del vell castell durant les guerres carlines. Segons el registre documental, sabem que el castell tenia dos fossats (*Figura 2*): el primer precedia el recinte emmurallat exterior, i els altres se situaven abans del nucli principal del Castell. Hi havia també tres torres d'entrada: una es trobava sobre el riu, la torre del *Spital*, que fou enderrocada durant la guerra de Joan II (1466); la torre de la Celòquia i la torre de Sant Joan. Aquesta última fou descoberta arran d'unes excavacions arqueològiques. Presenta planta rectangular (9,10 m x 11,7 m) i està feta amb carreus de pedra de diferents mides, els uns llisos i els altres encoixinats. A la cara interior hi ha també carreus i, entre les dues cares, hi ha morter de calç de manera que, una amplada de 2,40 m. Pel que fa a la façana fluvial del castell, en el seu costat septentrional, destaquen tres grans arcs cecs: un coronat amb arc ogival, i els altres dos amb arc de mig punt.

La present intervenció arqueològica s'ha dut a terme principalment en un recinte independent que ocupa el sector SE del castell d'Amposta, identificat recentment com la celòquia¹. Es tracta de l'espai que deuriem ocupar les dependències reservades a la màxima dignitat de l'Ordre de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a la Corona d'Aragó, el castellà d'Amposta. La celòquia (que podríem comparar amb el recinte sobirà dels castells en altura) constituïa un àmbit independent de la resta del conjunt (*Figura 3*). De fet, el segon fossat el separava, pel sud, del primer recinte, mentre que el tercer fossat el separava d'aquest pel flanc oest. Se'n conserven estructures de gran potència formades, generalment, per murs recolzats en retalls fets expressament a la roca o sobre arcs que salven buits entre els sortints de la roca. Les actuacions arqueològiques desenvolupades han afectat l'interior del tercer fossat, l'interior d'una cambra de planta rectangular amb coberta de volta (interpretada com la base d'una edificació destinada al control d'accés a la celòquia), l'entorn de la torre de la celòquia i el tram de muralla sud d'aquest perímetre.

Figura 3 | Planta reconstructiva de la celòquia del castell i els espais que la integren (BRULL/ ALFONSO 2019, p. 11).

¹ En un document datat el 1390, el veguer de Tortosa Bernat de Robio es refereix a un espai específic dins el recinte fortificat, envoltat per una vall i un mur, proveït d'una torre i diversos edificis que denomina "celòquia" (*vid.* capítol 5).

4. CONTEXT GEOLÒGIC

Morfològicament, la comarca del Montsià és molt variada. Els materials terciaris de la Conca de l'Ebre adossats a les serres mesozoiques de Pàndols, Cavalls i Bloc de Beseit, varen ser dipositats durant l'etapa compressiva alpina. També la Cubeta de Móra presenta una evolució semblant a la Depressió de l'Ebre fins que s'individualitza. Fa 200 milions d'anys, a l'inici del Mesozoic, al lloc on avui es localitza el Montsià s'hi trobava una fossa orientada de NE a SO on es dipositaren importants masses de sediments que ara formen les muntanyes de la comarca. Durant el Terciari es van produir canvis importants de les terres del Montsià les quals van apropar-se al seu estat actual. A conseqüència del moviment de les plaques eurasiàtica i africana, començà a aixecar-se suaument el dors que acabarà convertint-se en tota una sèrie de serralades de plegament, entre elles els Pirineus (orogènesi alpina). En estendre's aquest bombament cap al sud i l'est, el mar, limitat per les noves terres emergides i les que quedaren del massís Catalano-balear, fou empès en direcció sud-oest, cobrint el massís de l'Ebre, que fins ara s'havia mantingut alternativament emergit i submergit, separant la fossa pirinenca de la fossa mediterrània. És ara quan es forma el gran golf estès entre els massissos pirinenc i Catalano-Balear, en el qual es comencen a dipositar els materials de la futura Depressió Central.

La Serra de Montsià, com la Serra de Godall, constitueix un horst de materials mesozoics delimitat per dues falles principals que ocasionen un descens esglaonat des de les màximes cotes de la serra a les depressions adjacents. El Montsià i la Serra de Godall formarien les espatlles de dos grans blocs basculats cap al nord com a resultat de l'extensió neògena. El conjunt de materials rocosos presents a la serra són principalment carbonats dipositats durant el trànsit del Juràsic-Cretaci i el Cretaci inferior. Si a l'extrem sud-occidental, als confins de Freginals i Sant Carles de la Ràpita arriba a ultrapassar els 600 m (pic d'Andara, 619 m; tossal de Mata-redona, 619 m), més cap a llevant davalla a 432 m als Quatre Mollons i a 252 m al Mas d'en Civil i, més al nord, a 197 m al Mas d'en Carrasca. A ponent, es localitzen les aspres costes que baixen del Racó de Freginals (498 m), per Montsianell fins al barranc del Cabiscol, torrent que aïlla vers el nord la gràcil silueta de Montsianell (292 m), mola de cim pla voltada de talls i barracades.

Després dels darrers estreps de la Serra de Montsià, més enllà dels Bufadors (189 m), emergeix una petita alineació de turonets orientats de nord a sud, separats pel barranc de la Mina i pel coll de Santa Fe. A tramuntana, vers el riu, hi ha la Coma o les Comes i en sentit oposat les Tosses (91 m). Bé que físicament són una continuació de les muntanyes

immediates, per la seva escassa elevació i les formes suaument ondulades tenen un aspecte ben diferent. La Coma i les Tosses corresponen a un anticlinal format per bancs de calcàries i fossilíferes, margues groguenques i calcàries blanques de cristall. Les Comes acaben vora el riu amb un esperó rocós un xic avançat sobre les hortes, al lloc on s'aixeca la torre romànica de la Carrova.

Durant el Quaternari el relleu creat durant l'etapa anterior va erosionar-se i el material resultant reomplí les valls. De fet, els sediments diluvials són la formació geològica més important de la comarca. S'estenen pel raiguer o peu ampostí de Montsià i de Montsianell i omplen les zones deprimides, i en part les Comes, arriben fins a la riba de l'Ebre, tallats en terrasses. És en aquestes on es pot observar la composició d'aquests sediments. Sobre els dipòsits terciaris destaca una clapa allargada dels sediments continentals dels inicis de l'Eocè localitzada als ports. Els materials Pliocènics posteriors formen la resta: margues posades en un lleuger i transitori ascens del mar i conglomerats damunt que queden tots dos amagats pels detritus quaternaris i afloren en una estreta faixa a la vora del curs del riu. Entre els detritus quaternaris podem distingir els dipòsits de piedmont dels relleus Mesozoics, els quals van ser sensiblement denudats; formen un mantell a la manera d'un suau talús inclinat cap a l'Ebre que consta d'un conglomerat de còdols calcaris travats per un ciment d'intercalacions de graves i potents capes d'argila de color roig sostretes a antics sòls muntanyencs.

Finalment, als dipòsits detrítics del quaternari antic s'adossen, en la seva vora oriental, les extenses formacions deltaïques. Resten, terra endins, llacunes i depressions pantanoses, zones d'aigües surgents (ullals) i perillosos sòls movedissos (abismes) i, en la costa, dunes i sediments marins que havien fet avançar el delta al ritme d'uns dos metres per any. En l'actualitat, però, per la disminució de les aportacions al·luvials causada per la construcció de diversos pantans a l'Ebre i els seus afluent, el delta pateix una regressió. Els al·luvions s'estenen també pel vell llit de l'era glacial, el fons del qual han reomplert de terra fèrtil fins a les vores escarpades de les terrasses. Aquests dipòsits al·luvials són formats a vegades per arenes fines de tons clars (sauló o saladó), d'altres per llims groguencs (llacs) que arriben a ser argiles plàstiques, i molts cops també per sòls grisosos amb deixalles vegetals abundants, semicarbonitzades (torbenc). On les torberes aconseguen un gran desenvolupament és a la rodalia de l'Enclusa i al Prat del Notari.

5. NOTÍCIA HISTÒRICA

Amb la ocupació total de terres catalanes per part dels àrabs l'any 714, s'inicià una nova dinàmica política per a la zona de l'Ebre. A partir de la conquesta cristiana de Barcelona l'any 801 és quan Tortosa esdevindrà capital fronterera. La situació com a frontera oriental d'Al-Andalus i la inestabilitat política de l'islam oriental li confereix a l'indret d'Amposta la funció d'avantguarda de Tortosa (VILLALBÍ 2011, 113). Pel que fa a l'ocupació atribuïble a aquest període al castell d'Amposta, no es compta amb cap font escrita que documenti una fortificació o *hisn* en aquest punt. No obstant, en el registre arqueològic s'han recuperat vestigis d'ocupació així com un gran volum de ceràmica andalusina que evidencien l'existència d'un assentament de certa importància en aquest punt.

Després de la conquesta de Tortosa l'any 1148 i la incorporació de les terres del sud de Catalunya al comtat de Barcelona, Ramon Berenguer IV endegà un procés d'organització d'aquestes terres. Una de les principals accions fou la donació d'Amposta a l'orde de l'Hospital el 1150. En aquesta donació també es confirmava als hospitalers els donatius posteriors a les conquestes a la Catalunya Nova. El resultat fou l'establiment d'un ampli domini des de la font de la Carrova fins al mar i des del riu Ebre al Montsià (BONET 2001, 147-148).

L'any 1280 el rei Pere permutà el lloc d'Amposta amb els hospitalers per Onda i Gallur. Amposta restà així incorporada al domini reial. El rei, però, infeudà el seu domini a terceres persones, perquè en gestionessin les rendes. A inicis del segle XIV el rei féu donació del feu del castell a Pere de Sanaüja, ciutadà de Lleida. Durant aquest període, la jurisdicció del castell fou motiu de disputes amb la ciutat de Tortosa. A partir de mitjan segle XIV, Tortosa n'obté el domini. El 1384, el rei Pere III donà del castell d'Amposta a l'orde de Sant Jordi d'Alfama. Aquesta donació degué ser, però, efímera, ja que l'any 1390 el veguer de Tortosa, Bernat de Robio, efectuà una visita al castell per inspeccionar-ne les fortificacions. En aquest document hi figura una de les descripcions més detallades del castell que tenim:

«Dichmenge, après vespre, III julii, lo dit honrat veguer fon en lo loch de Amposta e aquí vee e reconegue lo castell del dit loch, e ab lo castlà e molt prohomens d'aquell loch e vist a hull lo dit castell e cercat peu a peu aquell, fon atrobat que lo dit castell, primerament ha l Vall fort bo e un mur, però en lo mur no ha andadors, e hay una torre apellada de Spital, bona e forts e ben deffenet - sens andadors-; en après l vall; en après a la part a dins ha l vall bo e après hun mur e una gran torra ab altres edificis,

apellada Celòquia, fort, defenet e bona. Això que'l dit honrat veguer, ab tots aquells que aquí eren donaren lo dit castell per fort e defenet, fahent-hi andadors e reparant algunes torres que y havia en los dos murs primers.» (citat a VILLALBÍ 2001, 111).

Un dels episodis més dramàtics que visqué el castell d'Amposta fou el setge al qual fou sotmès per les tropes reials de Joan II durant la guerra civil catalana (1462-1472). Després de la conquesta de Cervera i amb tot el Ponent estabilitzat, el rei Joan es va dirigir al Camp de Tarragona i al curs baix del riu Ebre, territoris que s'havien revoltat durant la seva absència. A la tardor de 1465 es va posar setge sobre el castell d'Amposta. Així ho relata el cronista Jerónimo Zurita:

«Cercó del castillo de Amposta que es muy fuerte. Fue el rey por el collado de Balaguer; y por no esperar a hacer puente en el río Ebro pasó su ejército con muy pequeñas barcas; y llevaban los caballos a nado de las riendas. Y fue a poner cerco sobre el castillo de Amposta por quitar el socorro que podía entrar a los de Tortosa por la mar que era más cierto que el que les podía bajar por el río que fácilmente se les podía defender; y asentó su campo contra el castillo a 2 del mes de octubre.

Trabajoso fue el cerco del castillo de Amposta. Era fortaleza muy grande asentada en una roca que la bate el río Ebro por dos partes, obra de fuerte y señalado artificio del tiempo de su conquista, que se dio a los caballeros de la orden del Espital con diversos baluartes y torres y muy hondas cavas; y cercóse por la parte de la tierra y por el río con las galeras que el rey mandó armar para el combate; y padecióse increíble fatiga durante todo el invierno en el cerco porque fueron los que estaban en la defensa del castillo socorridos diversas veces con barcas y bergantines.» (ZURITA 1669, cap. IV, libr. XVIII).

La conquesta del castell no va ser una realitat fins el dia 21 de juny de 1466, després de vuit mesos de setge. Durant l'obstinada resistència del castell, dirigida pel seu capità Pere de Planellas, foren destruïdes per part de l'artilleria diverses de les seves fortificacions. Irònicament, el castellà d'Amposta fou un dels protagonistes de l'assalt. Així ho relata Zurita:

«Combate del castillo de Amposta. Derribóse con una lombarda gruesa la torre principal del castillo que estaba sobre el río hasta los traveses y petril; y otro día derribó la torre mayor a la parte de Sant Juan, y otras lombardas hicieron muy gran estrago. Mandó el rey otro día dar el combate, y el maestre de Montesa tuvo sus estancias des de la torre hasta el río, y el castellán de Amposta tomó el combate contra la puerta principal, donde estaba

la mayor defensa y fuerza de su artillería. Estuvo el conde de Quirra enfrente de un puente por donde atravesaban las cavas.» (ZURITA 1669, cap. VI, libr. XVIII).

Finalment, el castell fou pres i el capità Pere de Planella, capturat:

«Toma del castillo de Amposta. Pasó el castellán con sus gentes las cavas, y con un ímpetu y furia terrible les ganó su artillería; y los otros capitanes ganaron los baluartes y pusieron sus estandartes en ellos; y siendo ganadas todas las defensas el capitán Pedro de Planella se recogió a la torre de Sant Juan con treinta soldados y rindióse a la merced del rey.» (ZURITA 1669, cap. IV, libr. XVIII).

Després de la conquesta del castell, el rei Joan l' infeudà al noble navarrès Pierres de Peralta, que justament havia dirigit l' atac final sobre la fortalesa. Aquest aristòcrata, al seu torn, cedí els seus drets a l' arquebisbe de Saragossa. A partir del 1470, Tortosa aconseguí el control del lloc i de les seves rendes per mitjà del seu arrendament o compra (VILLALBÍ 2001, 118).

Amb la pèrdua de la seva funció com a fortificació de control, l' edifici fou aprofitat com a pedrera durant el segle XVI. L' abat de la comunitat cistercenca de Santa Maria de Benifassà demanà permís, que li fou concedit, per treure pedra del castell per tal de bastir altres construccions (VILLALBÍ/ FORCADELL/ ARTIGUES 1994, 192). Les incursions dels pirates del segle XVI i XVII van acabar de malmetre la construcció. L' any 1627, en una d' aquestes ràtzies, la població va haver de refugiar-se a l' església parroquial ja que el castell no oferia prou protecció (*Ídem*, 196). Al segle XVIII com que el castell ja no exercia cap funció de tipus defensiu o militar es va destinar a usos industrials. En aquella centúria s' hi instal·là una fàbrica de sabó controlada per la *Compañía de Comercio y Fábricas del Reino de Aragón*, companyia industrial i comercial impulsada per l' estat i creada el 1746.

Les guerres carlines del segle XIX van fer que el castell tornés a funcionar com a fortificació. Com a resultat, els seus fossats i muralles van ser objectes de reconstrucció o reforç (GORDILLO 2016, 214-220). Un cop finalitzades les hostilitats, entre els segles XIX i XX es va dur a terme una intensa activitat fabril en el recinte del castell. En el segle XIX s' hi instal·là un molí fariner i el primer molí arrosser de l' Ebre, i ja al segle XX, dues fàbriques arrosseres (el molí Cercós i el molí Escrivà).

6. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS

Els treballs d'excavació i control arqueològic de l'obra s'han desenvolupat en tres espais diferenciats (*vid.* Annex 1, plànol 2) sempre a l'entorn del recinte de la celòquia.

6. 1. Àmbit 1

L'àmbit 1 correspon a l'anomenat tercer fossat del castell. Es localitza a l'extrem nord-oriental de la fortificació. Descriu una orientació N-S i connecta el segon fossat amb la façana fluvial del castell. Aquesta vall excavada al substrat geològic segrega la celòquia o tercer recinte de la resta del conjunt. En iniciar els treballs, aquí es localitzaven quatre estructures muraries en paredat de morter de calç que pertanyien l'etapa industrial del recinte (segle XIX-XX) i formarien part de les instal·lacions del molí Escrivà. Durant el procés d'excavació aquests murs foren eliminats manualment, acció imprescindible per tal de facilitar l'excavació total de la seqüència estratigràfica present a l'interior del tercer fossat. Per entendre el desenvolupament dels treballs, cal tenir present que part del fossat havia estat ja excavat en una fase precedent.² En concret, s'havia buidat de terres la cantonada SE del fossat, quedant als descobert un canal a la roca i part de l'escarpa E de la vall. Malgrat la presència dels murs d'època contemporània, aquests no aconseguen emmascarar del tot la morfologia del tercer fossat. Certament, abans d'iniciar els treballs ja eren visibles les tres cares interiors d'aquesta unitat negativa (U.E. 1005, talús SE; U.E. 1006, talús NO i U.E. 1029, talús SO), totes elles excavades al substrat rocós de pedra conglomerada (U.E. 1010).

L'excavació a l'àmbit 1 començà amb l'eliminació de l'estrat superficial 1001, que es trobava sedimentat entre els murs 1002 i 1003. Ja hem esmentat que a l'interior del fossat es trobaven un conjunt de murs (amb una orientació predominant NO-SE) d'època contemporània. Tots ells coincideixen en el fet que recolzen els seus extrems a les dues escarpes del fossat i que el creuen transversalment (*Figura 4*). El mur 1002 es localitza a tocar del riu, formant part del conjunt de paraments que defineixen la façana fluvial del recinte del castell. Està construït en paredat de morter de calç i presenta una alçada de 5,12 m i un gruix que oscil·la entre els 94 i els 96 cm. Els blocs que el conformen, de pedra arenosa, es disposen en filades irregulars. El morter de calç és de color gris-blanquinós i conté gran quantitat de graves de riu de granulometria gran i mitjana. L'extrem O de 1002 descriu una lleugera flexió en direcció NO ja que aquesta part es fonamenta damunt l'extrem

² Intervenció arqueològica desenvolupada entre els anys 1998 i 1999 (MONTAÑÉS/ FORCADELL 1999).

SE del mur medieval de carreus amb un gran arc ogival cec que dóna al riu. El mur 1002 està format per dos paraments exteriors i un nucli intern de pedruscall i blocs de pedra sense treballar de majors dimensions. En el seu parament exterior, la que dóna al riu, s'observa en la seva fàbrica un arc de descàrrega de maons massissos. Seguint la geometria de l'arc, just a sobre d'aquest, es localitzen tres orificis triangulars definits per dos fragments de maons massissos. Aproximadament 1 m més amunt, trobem una segona fila de tres orificis de morfologia idèntica i que creiem servirien com a forats de drenatge per aquest mur que funcionaria com a mur de terraplenament.

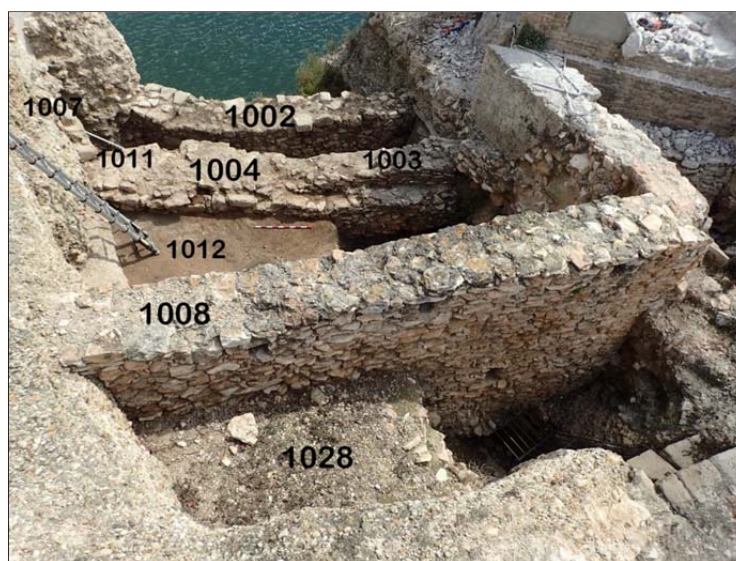

Figura 4| Vista de l'àmbit 1 des de l'O. Són visibles els murs d'època contemporània que oculten només en part el tercer fossat del castell.

A 1,26 m del mur 1002 trobem un segon mur que realment està format per múltiples elements. La part més superficial correspon a un mur (U.E. 1004) de 77 cm d'amplada i que conserva un alçat màxim de 30-40 cm. Es tracta d'un mur de paredat de morter de calç amb blocs de pedra calcària carejada lligades amb un morter de calç molt ric en graves. En la seva meitat E, aquest s'assenta sobre una banqueteta de fonamentació (U.E. 1003) de major amplada (1,20 m). Aquesta estructura es recolza al talús NO del fossat (U.E. 1006) i a l'estructura carreuada 1007. Es tracta d'un mur de maçoneria, de perfil irregular, compost de set filades unides amb morter de calç. La seva amplada és considerable. En base a la disposició irregular de les seves filades, creiem que aquest element fou construït mitjançant una trinxera a sac (U.E. 1024). En la seva meitat O, el mur 1004 es fonamenta sobre una segona banqueteta (U.E. 1011), la qual també rebleix la trinxera de fonamentació 1024. Aquesta última banqueteta contenia en la seva fàbrica fragments de material constructiu contemporani. En darrer lloc, una altra estructura que també era visible abans d'iniciar

l'excavació, U.E. 1007, localitzada adossant-se a l'escarpa O del fossat i de cronologia medieval. A aquesta estructura de carreus se li recolzaven el mur 1004 i la banqueteta 1011. Pel que fa a la descripció de les seves característiques formals, l'abordarem més endavant.

L'eliminació de l'estrat 1001 (que contenia gran quantitat de material constructiu contemporani, plàstics i graves gruixudes de riu) propicià la documentació del nivell 1015. Sobre aquest estrat³, format per terres vegetals barrejades amb argiles o graves, s'assentaven les banquetes 1003 i 1011. Un cop detectat el final de les banquetes 1003 i 1011, es procedí a desmuntar-les manualment, juntament amb les restes del mur 1004. Això facilità la observació i documentació de la totalitat de l'estructura 1007 i les seves unitats estratigràfiques associades (*Figura 10, 1*). Inicialment identificat amb les restes d'un full de carreus que revestiria la contraescarpa del fossat, l'eliminació de les estructures adjacents que l'ocultaven parcialment evidencià que es tractava de l'arrancada d'un arc. Aquest element, que recorda als arcs diafragmàtics, està integrat per quatre filades de carreus de pedra grisenca arenosa col·locats a trencajunt i units per juntes de morter de calç força compacte i de gra fi. Aquest cos de carreus descansa sobre una mènsula, integrada per dues peces monolítiques. La primera descriu en la seva part exterior una motllura semicircular còncava en forma de bossell mentre que la segona és de forma rectangular.

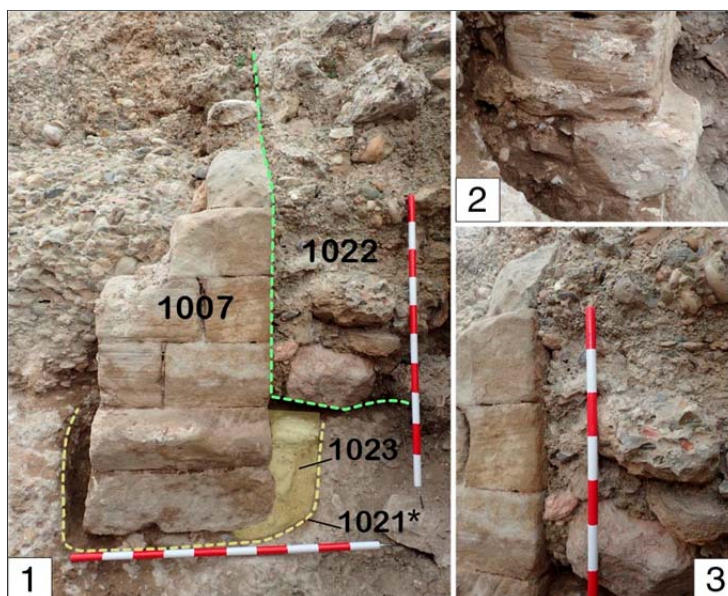

Figura 5| 1. Imatge frontal de l'arrencada d'arc 1007 amb les unitats estratigràfiques associades. 2. Vista del lateral SO, on s'observa el perfil el morter existent entre l'arc i el talús del fossat 1006. 3. Nucli d'argamassa i blocs de pedra 1022 que es recolza a la cara SO de l'arc 1007.

³ D'aquest estrat es recuperà un pivot d'àmfora romana de producció local (material residual).

Aquest element arquitectònic fou fixat a la escarpa del fossat (U.E. 1006) mitjançant un rebaix en el mateix (U.E. 1021) que permeté la inserció de la mènsula i el cos superior. En la part posterior de 1007, s'afegiren acumulacions de morter de calç mesclada amb petits trossos de pedra i graves (*Figura 10, 2*) que afavoriren la fixació de 1007 en el talús. En la mateixa direcció cal interpretar l'acumulació de morter que rebleix l'interior del rebaix 1021 localitzat entre aquest i la mènsula de l'arc. En darrer lloc cal fer esment a la relació física existent entre l'arc 1007 i el nucli d'argamassa 1022 (*Figura 10, 3*). U.E. 1022 correspon a un massís de morter de calç de coloració grisosa, de consistència molt compacta i que conté blocs de mida mitjana de pedra arenosa i conglomerada i graves de riu. Aquest nucli s'adossa a la cara SO de l'arc, fet que indica que aquest rebliment hauria estat col·locat en aquest punt posteriorment a la construcció de l'arc 1007. És altament probable que aquest massís d'argamassa estigués relacionat amb un parament exterior desaparegut.

Seguint amb la descripció de la seqüència estratigràfica registrada, per sota de l'estrat 1015, es documentà l'estrat 1018, de consistència sorrenca i humida. En la franja de contacte entre aquest nivell i el mur 1002 es va observar una depressió en paral·lel a aquest (U.E. 1019) reblerta per un paquet de sorres i petits nòduls de pedra (U.E. 1020). És probable que 1019 es tracti de l'espai existent entre el mur 1002 i els paquets de terra que contenia (recordem que 1002 és un mur de contenció) per on es percolaria l'aigua de pluja i on s'haurien acumulat terres de granulometria fina de manera natural. Per tant, descartem que 1019 i 1020 siguin unitats estratigràfiques d'origen antròpic.

Arribats a aquest punt, es procedí a excavar les terres presents entre l'escarpa NO del fossat (U.E. 1006), el mur 1008 (al SO) i el mur 1004 (al NO). El mur 1008 estava bastit en paredat i recolzava els seus dos extrems en les escarpes del tercer fossat (U.E. 1006, 1005) i en el mur 2007, que forma part del recinte de la celòquia (*vid.* 6.2). És el mur que presentava una major qualitat tècnica i solidesa, amb blocs i lloses de pedra calcària de mides irregulars lligades amb ciment. Estava format per dues cares externes i un nucli de pedres més petites i picadís. Un altre element a destacar d'aquest sector és l'esclatxa 1009, oberta al nivell geològic rocós i parcialment al descobert.

Els treballs començaren amb l'excavació de l'estrat 1012 (estrat superficial), integrat per terra d'origen vegetal, arrels i fragments de totxana. Sota d'aquest estrat, que es lliurava al mur 1004, aparegué el nivell 1013, consistent en una capa de graves i sorres humides, que es caracteritza per la presència de clapes d'argila integrades dins un estrat on abunden les graves de granulometria mitjana. L'estrat contenia material ceràmic de la segona meitat del segle XX, així com vidre, material constructiu ceràmic i algun carbó. Durant la delimitació de

la superfície superior de l'estrat 1013 es constatà la presència d'una capa de terra de característiques diferents (U.E. 1014). Es féu aviat evident que 1014, un estrat de sorres i graves humides, estava farcint un rebaix existent en el nivell 1013. Aquest retall (U.E. 1016), de planta irregular, es localitzava a l'angle definit pel talús 1006 i el mur 1008. No només retallava l'estrat 1013, sinó també el nivell que es trobava cobert per aquest (U.E. 1017). Tant l'estrat de farciment 1014 com l'estrat 1017 contenien abundant material ceràmic i plàstic d'indubtable adscripció contemporània. Destaca l'abundant presència de catúfols de sínia entre els contenidors ceràmics documentats. L'estrat 1017 correspon a un potent nivell de terraplenament de textura friable format per sorres, graves fines i algunes clapes aïllades d'argila. Amb l'eliminació de la capa 1017 es documentà el fons del fossat (U.E. 1060), retallat no a la roca conglomerada, sinó en una veta més dura i compacta.

Als peus del talús 1006 es aparegué una canal també retallada a la roca (U.E. 1026, *Figura 6*), que es trobava reblerta per un abocament de blocs de mida mitjana amb morter de calç adherit (U.E. 1025). La canalització, de secció rectangular, descriu una orientació NO-SE i sembla dirigir-se en direcció a l'esclatxa 1009. Abans, però, la U.E. 1060 desemboca en un segon retall (U.E. 1057) que es trobava completament cobert per l'estrat 1017. El retall 1057 presenta una planta que tendeix al triangle, tenint la seva base en el punt i el vèrtex en el punt de contacte amb la canal 1026. En un primer moment es va interpretar aquesta unitat negativa com a una depressió natural. En avançar els treballs, però, es va notar la presència de tres marques de secció cilíndrica i planta circular que es van identificar amb marques de perpal en el perímetre del retall (*Figura 10*).

L'excavació de 1017 també ocasionà la visualització de la base del mur 1008. Aquest assolía els 3,82 m d'alçada i fonamentava sobre el fons del fossat (U.E. 1060). Entre la superfície rocosa i la base del mur es documentà la presència d'una capa de morter de calç d'entre 5-10 cm de gruix (U.E. 1027). Morter de característiques idèntiques també es localitzà entremig dels blocs de pedra que rebleixen l'interior de la canal 1026, assenyalant envers una possible contemporaneïtat de les dues accions constructives. El mur 1008 presenta tres fileres de 3, 2 i 1 orificis rectangulars de bastida així com com un peculiar arc de descàrrega en la seva part inferior. Aquest s'ubica el punt on el mur no fonamenta sobre la roca sinó sobre el sediment que reblia l'esclatxa 1009, i que per tant, podia provocar problemes d'estabilitat per a l'estructura. L'ús d'una bastida per a la seva construcció confirmaria que tots els estrats documentats en aquest sector (U.E. 1012, 1013 i 1017) i els murs 1004-1003-1011 són cronològicament posteriors a U.E. 1008.

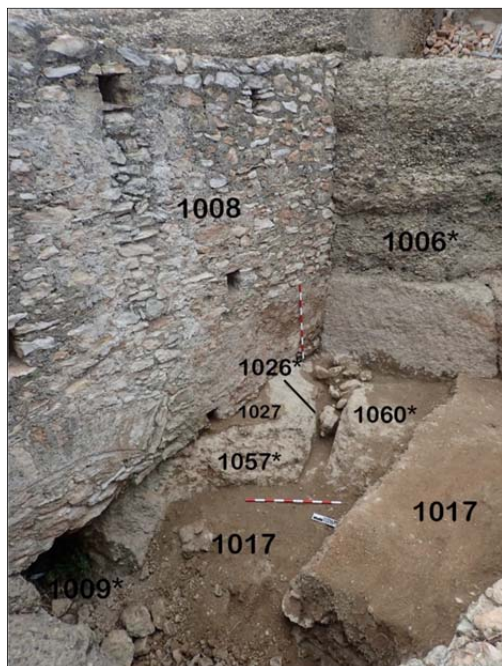

Figura 6| Unitats estratigràfiques documentades a l'angle SO del fossat sota els estrats 1013 i 1017.

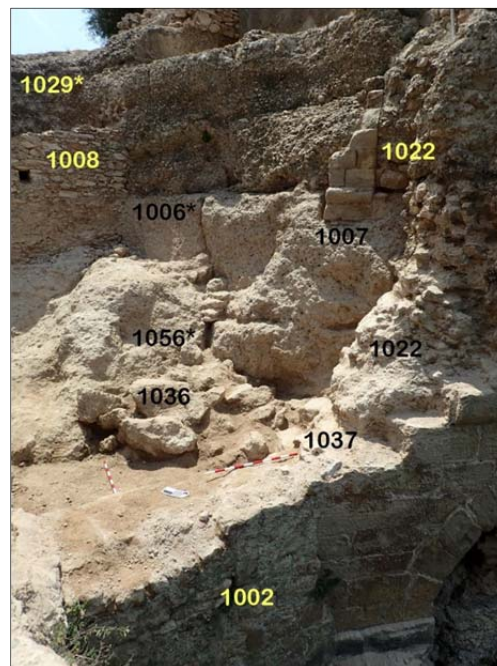

Figura 7| Meitat NO del fossat amb les unitats estratigràfiques documentades sota el nivell 1017-1018.

Un cop alliberada de sediments la cara NE del mur 1008 es procedí a l'excavació de les terres sedimentades contra la seva cara SO. Aquí es documentaren dos estrats, U.E. 1028 (nivell superficial) i U.E. 1038, cobert pel primer. Ambdós nivells es lliuraven al talús SO del fossat (U.E. 1029) i estaven formats per terres vegetals i blocs de pedra sense materials arqueològics associats. Amb l'excavació de l'estrat 1038, restà a la vista el fons del fossat (U.E. 1060). Un cop alliberat el mur 1008, es dugué a terme el seu desmuntatge.

Tornant al centre del tercer fossat, amb la supressió de les estructures 1004, 1003 i 1011 es va confirmar que l'estrat 1017 (documentat al SO del mur 1004) i l'estrat 1018 (documentat al NE del mateix mur) eren el mateix. U.E. 1017-1018 és un potent paquet de reompliment sedimentat en un pla en pendent i contingut pel mur de contenció 1002. Aquest nivell, com la resta de documentats sobre seu, es generà durant el segle XX. Sota 1017-1018 aparegueren diversos elements relacionats amb la morfologia interna del fossat (*Figura 7*). En primer lloc es definí la part superior d'un talús present al fons del fossat i orientat al riu Ebre (U.E. 1057). Aquí es constatà que existia un abrupte desnivell entre l'interior de la meitat SO de la vall (U.E. 1060) i l'interior de la meitat NE, la més propera al riu. L'excavació de l'estrat 1017-1018 per sobre del fons rocós 1060 suposà la documentació d'una irregularitat natural en aquest (U.E. 1032) que es trobava coberta per un amuntegament de

blocs de pedra (U.E. 1033). També suposà la visualització de la part superior de l'escletxa 1009 en la zona intermèdia del fons del tercer fossat.

Lliurant-se a al talús rocós 1057 es registrà un potent abocament de blocs de pedra conglomerada (U.E. 1036). Els blocs eren més abundants en els laterals del fossat, possiblement perquè haurien estat llençats des de l'exterior del fossat i des d'una posició elevada. Als peus del talús SE (U.E. 1005) aparegué una concentració de petits blocs de pedra (U.E. 1039) que reblien l'interior d'un rebaix a la roca (U.E. 1040) que s'orientava en sentit SE-NO, desembocant a l'escletxa 1009. En base a la seva morfologia irregular, creiem es tracta d'una diàclasi o fractura natural de l'horitzó geològic. D'altra banda, amb l'eliminació del nivell 1036 es documentaren fins a tres marques de perpal a la cresta superior del front rocós 1057, fet que indicaria que aquest hauria estat creat per mans humanes. L'excavació de 1036 i el desmuntatge del mur 1002 ocasionà el descobriment de la part superior d'una potent estructura de carreus (U.E. 1037) la qual descriurem amb més detall en línies posteriors.

Un cop eliminat completament l'estrat 1036, es documentà sota seu el nivell 1044. Es caracteritza per la seva textura llimosa i neta, fruit d'una sedimentació lenta. Damunt de l'estrat 1044 i cobert per 1036, aparegué un conjunt de 15 maons massissos col·locats en dues fileres (una amb dos maons, la resta de maons apilats en la segona). Els maons no havien estat abocats, al contrari, semblaven curosament apilats contra el talús rocós NO. També cobert pel nivell 1036 aparegué un gran bloc que es recolzava a l'estructura 1037 (U.E. 1045). Es tractava no d'un bloc de pedra conglomerada, sinó que estava formada per argamassa de morter de calç. Creiem que aquest element s'ha d'identificar com un fragment després del massís de farciment U.E. 1022 el qual està folrat exteriorment per l'estructura 1037. I és que amb la retirada del bloc d'argamassa 1045 i l'eliminació total del mur 1002, es pogué copsar amb tota la seva extensió l'estructura 1037 així com documentar aquells estrats associats a aquesta (*Figura 8*). En primer lloc, cal aclarir que U.E. 1037 és només una part d'una major estructura arquitectònica. Un dels elements més emblemàtics del recinte del castell d'Amposta per la part que s'encara al riu és el mur de tancament del Castell santjoanista per aquest sector del front fluvial. Al centre del potent mur de carreus s'obre un arc apuntat, amb l'imposta decorada amb un modilló, que deixa veure la plataforma rocosa i part d'un mur de paredat. A l'esquerra d'aquest arc i integrat a la part baixa del mateix parament hi ha un arc coix. Més a l'esquerra d'aquest, el mur gira i s'interna cap a dins el tercer fossat. Amb la desaparició del mur 1002 s'ha alliberat aquesta cantonada, de la qual efectivament neix un segon parament que gira en direcció O. Aquest parament de carreus està folrant el nucli constructiu d'argamassa 1022, visible en cotes

superiors gràcies al fet que la cortina de carreus s'ha perdut en la part superior d'aquesta cantonada.

Figura 8| 1. Vista de l'estructura 1037 des del SO. En aquesta cara, a la cantonada, s'observa un carreu encoixinat. A la part inferior s'identifica el carreu exempt 1046.
2. Vista de la cantonada SE de U.E. 1037.

El parament S de U.E. 1037, de 1,71 m d'amplada, està format per 7 filades de carreus de pedra arenosa, col·locats a trencajunt units per juntes de morter de calç de gra fi. El carreu ubicat a l'extrem esquerre de la filada superior, que es localitza justament a la cantonada, i l'adjacent, són els únics que presenten la superfície exterior encoixinada. Les dues filades inferiors estan integrades per només un bloc respectivament a causa de la irregularitat del terreny natural sobre el qual fonamenta (*Figura 8, 2*). A l'extrem O d'aquest parament es localitza una altra cantonada de la qual neix un segon parament (de 71,5 cm d'amplada màxima) que pren una direcció NO, recolzant-se a l'escarpa NO del fossat (*Figura 8, 2*). Aquesta superfície presenta diverses peculiaritats. La principal és que les dues filades inferiors es troben en una posició retirada cap endins mentre que les tres filades de carreus superiors sobresurten 17,5 cm respecte els inferiors. De fet, el bloc que defineix la cantonada SO en la tercera filada presenta un acabament arrodonit en el seu extrem que recordaria una mènsula. En darrer lloc, destaca també el fet que els carreus no estiguin en contacte amb el talús rocós sinó que existeix un espai buit d'uns centímetres. En darrer lloc cal fer esment també de la presència d'un carreu de planta poligonal (U.E. 1046) adossant-se al terç inferior del parament O de 1037, encaixat en l'espai còncav existent sota la tercera filada de carreus. Aquest carreu estava assentant-se, no sobre la roca, sinó sobre l'estrat 1047, format per graves. De semblant manera, la darrera filada del parament S reposava en part sobre un estrat molt compacte (U.E. 1049), compost de graves, terra i petites pedres.

Aquest funcionaria com un nivell d'anivellament per al bastiment de la base de U.E. 1037. A aquest nivell es lliurava U.E. 1048, un paquet de terres i llims que reblia algunes de les irregularitats del substrat geològic existents prop de la fonamentació de l'estructura carreuada.

Les unitats estratigràfiques anteriorment descrites i relacionades amb el procés constructiu de U.E. 1037 foren descobertes arran de l'excavació de l'estrat 1044, que les cobria. També sota aquest mateix nivell aparegué el retall 1051 i el seu corresponent farciment (U.E.1052). U.E. 1051 es tracta d'un canal de secció quadrangular excavat al fons inferior del fossat (U.E. 1031, *Figura 10*). Aquest es disposa seguint una orientació SE-NO, amb una amplada de 28 cm, 113 cm de llargada i 20 cm de profunditat. El seu extrem SE desemboca a l'esclletxa 1009.

El procés d'excavació a l'interior de la vall del castell fou laboriós i complicat, degut a la presència d'un important desnivell. Aquesta complexitat es feu encara més notòria durant l'excavació de l'interior de l'estructura negativa 1009. Ja des de l'inici dels treballs es constatà l'existència d'una canal o esclletxa excavada a la roca que recorria el tercer fossat en sentit axial. A mesura que s'avançà en l'extracció dels estrats sedimentats en aquest àmbit, s'anà delimitant en amplada i longitud. Pel que fa a la seva interpretació, considerem que es tracta d'una gran diàclasi d'origen natural. Les seves parets no estan regularitzades i no sembla estar proveïda d'un fons pla adequat per a la seva circulació interna. De fet, en la contraescarpa del segon fossat és possible veure la continuació d'aquesta gran esquerda natural.

L'excavació dels rebliments d'aquesta gran esclletxa, però, s'hagué d'abordar esglaonadament. Així mateix, no fou possible esgotar la totalitat de la seqüència estratigràfica degut a la profunditat assolida (2,50 metres) i a l'aflorament de l'aigua del riu. En la part intermèdia de U.E. 1009, sota l'estrat 1017, de formació contemporània, es detectaren dos estrats. En la part més alta aparegué el nivell 1058. Aquest contenia diversos tipus de sediment: acumulació de pedres de mida petita, petites concentracions de margues disgregades, graves, fragments de morter de calç, revestiments de guix i teula. Als laterals, adherint-se als perfils de 1009, es constà una acumulació de sorres de textura humida, amb arrels i carbons. L'estrat 1058, que no fou esgotat, cobria en el seu límit NE una important acumulació de blocs de conglomerat (U.E. 1059, *Figura 9, 2*). Aquest apilament de blocs es trobava en part cobert en el seu límit SO (el més proper al riu) per l'estrat 1036 i també se li lliurava el nivell 1044. Cal recordar que els estrats que rebleixen l'interior de 1009 es troben

sedimentats en un pla en pendent, fet que explica que es relacionin físicament de manera diferent amb els estrats existents fora de l'àmbit de 1009.

Figura 9| 1. Farciment 1050 i plataforma de formigó 1054. 2. Interior de l'escletxa 1009 amb el rebliment 1059. 3. Perfil del sondeig realitzat a la part final de 1009 amb els estrats documentats.

En paral·lel, s'abordà l'excavació de l'interior de l'escletxa 1009 en el punt de contacte d'aquesta amb el riu. Amb el desmuntatge del mur 1002 es comprovà que aquest no fonamentava sobre la roca sinó que es bastí una plataforma de formigó just a la desembocadura de U.E. 1009. Aquest es recolzava als perfils laterals finals de 1009 i a l'abocament 1050 (Figura 9, 1). Aquest últim estrat aparegué sota el nivell 1036 i es caracteritzava per una acumulació d'argiles i llims, una gran quantitat de blocs de pedra conglomerada així com dos grans carreus (un dels quals encoixinat). Amb l'excavació de 1050 es féu patent que el nivell 1059 el cobria i que U.E. 1050 s'estenia per sobre l'estrat 1053. Aquest es caracteritzava per la presència de blocs de pedra arenosa de mida petita i mitjana, fragments de pedra conglomerada i fang. S'observà que U.E. 1053 s'introduïa per sota de la plataforma 1054, fet que evidencià que es tractava d'un nivell anterior a la construcció del mur 1002 i que el nivell continua per sota de l'actual nivell de l'aigua del riu Ebre. Davant l'aflorament constant d'aigua es decidí aturar els treballs en aquest punt.

A l'hora d'establir una cronologia per a la sedimentació dels rebliments detectats a l'interior de la diàclasi 1009, els únics estrats que no presenten materials del segle XX són U.E. 1059, 1050 i 1053, és a dir, els que es trobaven a una major profunditat. L'artefacte arqueològic més modern recuperat de l'estrat 1059 correspon a un fragment d'una plàtera feta a motlle decorada amb taques negres (també coneguda com a "ceràmica de dol") que cal ubicar entre el darrer quart del segle XVIII i principis del segle XIX (SANTANACH 2003). Per tant,

hem de suposar que els estrats existents sota el nivell 1059 són anteriors al segle XIX. Aquest punt es veu confirmat per les ceràmiques localitzades en els estrats immediatament inferiors. L'estrat 1050 ha aportat gran quantitat de fragments ceràmics, si bé són majoritàriament fragments de ceràmica comuna de cocció oxidant difícils de datar. Tanmateix, destaca la presència d'un fragment d'ansa de gerro en vidriat verd, una massissa vora motllurada d'un bugader i diversos fragments recoberts amb vidriat marró plumbífer. Tot i que el fragment de vidriat verd és atribuïble al segle XIV, la resta de fragments s'enquadrarien dins una cronologia més moderna, entre els segles XVI i XVII. Finalment, de l'estrat 1053 (que es documentà sota la U.E. 1050) destaca la recuperació d'una vora completa "gerra d'embarcar" de producció valenciana, probablement originària dels tallers de Paterna. Presenta la vora exvasada i un llavi pla engruixit, de secció triangular invertida, amb un solc interior. Aquest tipus d'alfàbia apareix representat en diversos punts del Mediterrani, més concretament dins l'àrea d'influència catalana-aragonesa. Tant la documentació arqueològica como la notarial apunten cap a un marc cronològic per aquest tipus de peces de finals del segle XIV i tot el segle XV (MENÉNDEZ FUEYO 2010, 230). Aquest fragment ceràmic estableix, doncs, un *terminus post quem* de segle XV per a la formació de l'estrat 1053.

En darrer lloc, els treballs arqueològics dins l'àmbit del tercer fossat es van centrar en el seu lateral SE. Aquí, l'escarpa de la vall (U.E. 1005) presenta una morfologia molt irregular, que contrasta amb talús rocós NO, amb un perfil quasi vertical (U.E. 1006). A la part superior són visibles les restes del mur 2007 que ja forma part del recinte de la celòquia del castell. Es tracta d'una estructura bastida en morter de calç de color beix-ataronjat que indicaria l'ús d'argila en la mescla. El morter, molt ric en grava, amalgama blocs de pedra sense treballar (pedra arenosa i conglomerada) de mida mitjana que no es disposen en filades, sinó de manera desordenada. Alguns dels blocs semblen haver estat abocats més que curosament col·locats en pla. La cara exterior no presenta un pla vertical rectilini, sinó ple d'irregularitats i forats. Aquest fet podria indicar que ens trobem davant d'un mur que ha perdut el seu revestiment exterior (potser un llenç exterior de carreus o lloses de pedra).

Els treballs d'excavació continuaren a la cantonada NE del fossat. En aquest punt es localitza una petita plataforma rocosa, amb certa alçada sobre el riu, la qual es trobava vorejada per un mur de maons lligats amb ciment (U.E. 1034) que definien un petit espai ocupat per un paquet de terres vegetals (U.E. 1035). Sota d'aquestes terres aparegué el substrat rocós on es detectà un rebaix de possible origen antròpic però de funcionalitat incerta (U.E. 1030, *Figura 10*).

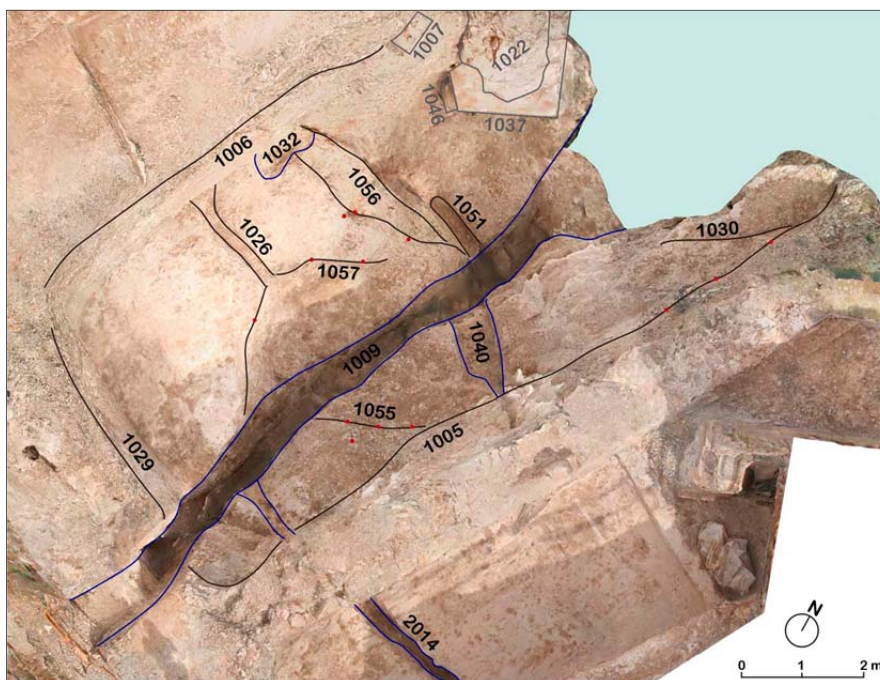

Figura 10| Vista zenital del tercer fossat un cop finalitzats els treballs. S' indiquen els retalls antròpics (en negre) i naturals (en blau) documentats així com les estructures exhumades (en gris). També es marquen les marques de perpal observades amb un punt vermell. Elaboració pròpia a partir de la fotogrametria proporcionada per l'equip d'arquitectes (BRULL/ALFONSO).

LLISTAT D'UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

U.E.	Descripció
1001	Estrat superficial contingut entre els murs 1002 i 1003: paquet de terres vegetals, material constructiu, plàstics i vidres
1002	Mur de paredat de morter de calç amb blocs de pedra arenosa (orientació NO-SE)
1003	Cos inferior d'un mur de paredat de morter de calç que conté en el seu interior rajola blanca i totxana de forats
1004	Cos superior d'un mur que es disposa sobre la banqueta de fonamentació 1003. Està construït en paredat de morter de calç
1005	Escarpa SE del tercer fossat. Està excavat al substrat geològic (1010)
1006	Escarpa NO del tercer fossat. Està excavat al substrat geològic (1010)
1007	Estructura de carreus que s'adossa a la contraescarpa SE del fossat: arrencament d'arc diafragmàtic que descansa sobre una mènsula
1008	Mur en paredat de morter de calç format per blocs i lloses de pedra calcària de mides irregulars lligats amb morter de calç (orientació NO-SE)
1009	Diàclasi present en el substrat geològic (1010) que recorre axialment el centre del tercer fossat en direcció N-S
1010	Substrat geològic compost per conglomerat i pedra calcària més dura
1011	Banqueta de fonamentació de l'extrem NO del mur 1004
1012	Estrat sedimentat entre el mur 1004, l'escarpa NO del fossat (1006) i el mur 1008: terra vegetal i material constructiu contemporani
1013	Estrat compost per sorres i graves de granulometria mitjana, de textura friable i consistència humida
1014	Estrat de sorres i gravetes humides de color beix i textura plàstica, sedimentat entre mur 1008 i l'escarpa SE del fossat (1006)
1015	Estrat de terres d'origen vegetal barrejades amb argiles, graves i algun nòdul calcari
1016	Retall de planta irregular en l'estrat 1013
1017	Estrat de composició i textura semblant a 1014 amb gran quantitat de material ceràmic,

	carbons, malacofauna marina, vidres i metall
1018	Estrat documentat sota el nivell 1015. Conté abundant material ceràmic i constructiu del segle XX
1019	Retall constructiu associat a la base del parament S del mur 1002
1020	Rebliment del retall 1019 compost per un paquet de sorres i petits blocs de pedra calcària
1021	Retall constructiu a la roca associat a la inserció de l'arc 1007
1022	Nucli d'argamassa de morter de calç i blocs de pedra i graves associat a les restes de l'arc 1007 i a l'estructura 1037
1023	Rebliment de pedres i argamassa del retall 1021
1024	Trinxera de fonamentació a sac de les banquetes 1003 i 1011
1025	Farciment de la canal 1026: abocament de blocs de pedra sense treballar amb morter de calç adherit
1026	Canal de planta rectangular excavada a la roca (orientació NO-SE)
1027	Clapes de morter de calç sobre el substrat rocós, vinculat amb la construcció del mur 1008
1028	Estrat compost per sorres i graves, plàstics i material constructiu d'època contemporània
1029	Escarpa SO del tercer fossat, retallat en el substrat rocós
1030	Rebaix lineal executat a l'extrem E del fossat
1031	Fons (límit horitzontal) localitzat la meitat O del tercer fossat
1032	Irregularitat natural al fons del tercer fossat, als peus de l'escarpa 1006
1033	Farciment del retall 1032 format per un amuntegament de blocs de pedra
1034	Muret de maons que delimita el perímetre de la plataforma rocosa existent a l'extrem E del tercer fossat
1035	Terres sedimentades a l'interior de la plataforma delimitada pel mur 1034
1036	Estrat sedimentat al fons del tercer fossat format per un potent abocament de grans blocs de conglomerat
1037	Estructura carreuada que defineix el reclau de la façana fluvial del castell
1038	Estrat sedimentat entre el mur 1008 (N) i els talussos SO (1029) O (1006) del fossat
1039	Diàclasi existent al costat E del fossat, a la seva escarpa E (1005)
1040	Farciment del retall 1039: abocament de blocs de pedra conglomerada
1041	Mur de maçoneria construït a la part superior de l'extrem S de l'escletxa 1009
1042	Estructura de maçoneria que obtura l'extrem S de l'escletxa 1009, en el punt que s'uneix al segon fossat
1043	Conjunt de 15 maons massissos ceràmics dipositats a l'extrem NO del fossat
1044	Estrat sedimentat a l'interior del tercer fossat (llims) que cobria l'acumulació de maons 1043
1045	Gran bloc informe i de gran duresa fet d'argamassa. Sobre aquest bloc fonamentava part del mur 1002
1046	Carreu de pedra arenosa que s'adossa a la cara SO de l'estructura carreuada 1037
1047	Estrat de terres sedimentades en una irregularitat del terreny a tocar de la cantonada SO de l'estructura 1037. S'hi assenta el carreu 1046
1048	Nivell de terres que es lliura a l'estrat preparatori 1049 i, per tant, posterior a la construcció de l'estructura 1037
1049	Nivell de gran compacticitat que serveix de base per a l'estructura carreuada 1037
1050	Paquet de terres sedimentades a l'extrem N de l'escletxa 1009: argiles, llims, blocs de pedra conglomerada i dos grans carreus
1051	Retall de planta rectangular allargada excavat al substrat rocós. Es disposa transversalment respecte l'escletxa 1009
1052	Farciment del retall 1051: llims i graves fines
1053	Estrat que rebleix l'interior de l'extrem N de l'escletxa 1009: fang, petites pedres
1054	Plataforma de ciment sobre el qual fonamenta el mur 1002
1055	Rebaix lineal documentat en el costat E del fossat (marques de perpal)
1056	Rebaix lineal documentat en el costat O del fossat (marques de perpal)
1057	Retall de planta triangular. S'uneix al retall 1026
1058	Estrat sedimentat a l'interior de la diàclasi 1009
1059	Abocament de grans blocs de pedra conglomerada a l'interior de l'escletxa 1009
1060	Fons (límit horitzontal) localitzat la meitat O del tercer fossat

101: Estructura / 105: Unitat estratigràfica negativa

6. 2. Àmbit 2

L'àmbit 2 coincideix amb l'anomenat tercer recinte o celòquia del castell (*vid.* Annex 1, plànol 2). En aquest espai es realitzà el control d'obra del desmuntatge de diversos elements arquitectònics que formaven part del molí Escrivà així com l'excavació arqueològica en tres espais diferenciats que permeté la documentació d'estructures del castell santjoanistes parcialment conservades. El primer dels espais on s'actuà és l'estança més ben conservada, ubicada al front NO del recinte. Aquest front hauria de ser considerat com la façana principal de la celòquia ja que aquí es situaria l'accés principal que connectaria el tercer recinte amb la resta del castell. Aquesta estança de planta rectangular es disposa en sentit SO-NE, en paral·lel al tercer fossat. A jutjar per la seva configuració (la seva meitat inferior està excavada a l'horitzó geològic de pedra conglomerada) devia tractar-se d'una cambra subterrània dins l'àmbit de la celòquia. Pel que fa l'accés al seu interior, el mal estat de conservació dels seus costats curts (que és on presumiblement es trobaria la porta) ens impedeix establir-lo amb claredat. En aquest sentit destaca la presència en el costat SO de la cambra d'un gran retall de planta rectangular (U.E. 2028, *Figura 11*, 3) que podria haver allotjat algun tipus d'obertura (finestra, poterna).

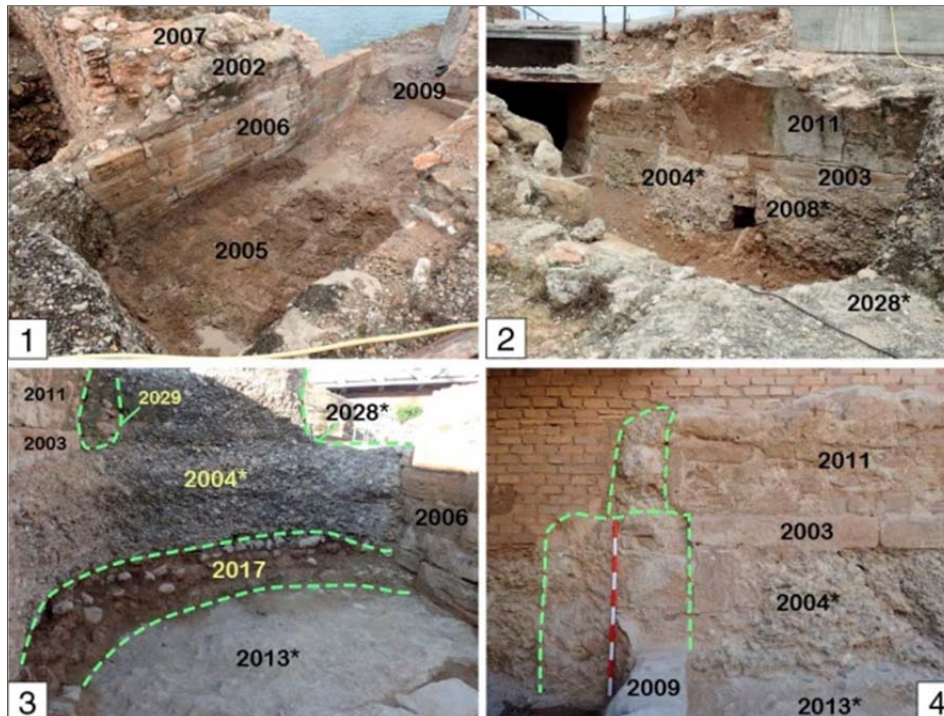

Figura 11 | 1. Vista de l'interior de la cambra des del S. 2. Vista de l'interior de la cambra des del SO. 3. Unitats estratigràfiques documentades al costat SO. 4. Detall de la cantonada NE de l'estança.

Els treballs previs a la documentació arqueològica de la cambra consistiren en el control del desmuntatge de diverses estructures arquitectòniques pertanyents al molí Escrivà, les quals estaven emmascarant principalment l'angle NE de la cambra de la celòquia. Primerament, es retirà amb mitjans manuals un pilar que es recolzava a la cantonada NE de l'estança. Aquest element, que devia formar part d'alguna construcció parcialment desmuntada durant la intervenció arqueològica dels anys 1998-99, estava format per una cadena de carreus lligats amb morter de calç amb argila i graves. Dintre les peces que formaven part de la seva fàbrica, es recuperà un gran carreu encoixinat de pedra grisenca que mostrava una marca de picapedrer. Al pilar 2001 se li recolzava un mur en paredat de morter de calç, així com la paret exterior de maó del costat O del molí. L'eliminació de part de la cantonada NO de la nau del molí va permetre visualitzar el volum total de la cambra.

A nivell constructiu, els costats SO i SE de l'estança estan parcialment excavats a la roca conglomerada (U.E. 2004). El tall no és net i presenta grans irregularitats, sobretot al lateral SE. En el costat SO, la roca té una major alçada i és aquí on es localitza el retall 2028 (*Figura 11, 3*). A la paret SE (*Figura 11, 2*), damunt del tall a la roca es disposa una filada de 13 carreus (U.E. 2003), 7 d'ells encoixinats. Damunt d'aquesta estructura és localitza l'arrencada SE d'una coberta en volta de canó (U.E. 2011), una volta grassa, obrada en maçoneria. Sabem que per la seva construcció es van emprar unes llates d'encofrar de 27 cm d'amplada, ja que han restat les marques impreses en el morter. El seu intradós està revestit amb una capa de guix de 1,3 cm de gruix, on s'aprecien petits carbons. També són visibles restes de pintura blanca i marró-vermellós així com dos grafitos incisos en el revestiment.⁴ El costat oposat de la cambra (NO, *Figura 11, 1*) no està definida per la roca sinó per un mur aparellat de carreus (U.E. 2006) constituït per cinc filades de carreus amb cara encoixinada, units amb cordons de morter de calç i col·locats a trencajunt. L'alçada de les filades és d'entre 25,50 cm, 26 cm i 28 cm. Aquest llenç de carreus és el full exterior que s'associa a un nucli de paredat (U.E. 2007) que es localitza darrera seu i que encararia la seva façana al tercer fossat. Sobre del parament de carreus 2006 i recolzant-se al mur 2007 trobem l'arrencada de la volta que cobriria l'estança (2002) la qual es conserva molt fragmentàriament.

El costat NE de la cambra de la celòquia és el que presenta evidències constructives de menys abast. Aquí es documentaren les restes d'un mur que presentaria una fàbrica de construcció semblant a la del lateral NO. Aquí tampoc trobem la roca retallada sinó un

⁴ El primer grafit és un conjunt de 7 ratlles verticals disposades en paral·lel de longituds diverses. El segon són 4 traços semicirculars també paral·lels. Aquests grafitos podrien tractar-se d'elements de compte (de temps, productes emmagatzemats...).

parament que estaria format per dos llenços exteriors de carreus i un rebliment interior de maçoneria. A dia d'avui només resta *in situ* la filada inferior del full de carreus interior (U.E. 2029) però és possible endevinar la fàbrica d'aquest mur per les restes de la seva arrencada (*Figura 11, 3*). Semblantment, es pot observar també seccionada la part del seu alçat que s'uniria a la volta 2011, on s'adverteix la seva fàbrica en maçoneria, que inclou algun bloc de pedra conglomerada. Un dels elements que cridà l'atenció durant la documentació del lateral SE de l'estança fou el registre d'un orifici (U.E. 2008) obert en el talús rocós 2004, just per sota la línia d'imposta de la volta. Es tracta d'una obertura de planta rectangular que es trobava parcialment tapiada per un carreuó de pedra. En netejar el seu interior es comprovà que es tractava d'una escletxa natural que es dirigia cap al centre de la plataforma rocosa de la celòquia. Aquesta s'endinsa 2,25 m cap a l'interior de la plataforma rocosa.

En eliminar l'estat superficial 2005, es documentà sota el tall a la roca 2004 un paquet d'argiles i morter de calç amb blocs de pedra calcària amb graves (U.E. 2017, *Figura 11, 3*). Creiem que aquest element és el que resta de la capa de preparació per al nivell de circulació interior de l'estança. Cal esmentar que el sòl rocós 2013 és molt irregular, fet que podria indicar que existirien estrats superiors que anivellarien el nivell de circulació. També podria tractar-se d'un element que servís per a recalçar la part inferior del retall 2004. Amb l'excavació de U.E. 2005 es definí completament el fons rebaixat a la roca (U.E. 2013) així com una llarga fractura natural (U.E. 2014, *Figura 12, 1*) que connecta en el seu extrem SE amb el forat 2008. Aquesta escletxa creua perpendicularment l'espai, en sentit SE-NO, en direcció al tercer fossat, on és visible el seu extrem NO (*Figura 12, 2*).

Figura 12 1. Diàclasi 2014. 2. Extrem NO de la diàclasi visible al talús SE de l'escletxa 1009 a l'interior del tercer fossat.

La part central de la diàclasi 2014 estava ocupada per un conjunt de blocs i lloses de pedra (U.E. 2016) lligats amb morter de calç. D'entre les peces, destacava un element arquitectònic treballat a bisell que recorda a un fragment de finestra ogival calada gòtica. En aquells espais no ocupats pels blocs, es localitzà l'estrat 2015, compost per un paquet de llims i graves i carbons. En extreure els blocs (U.E. 2016) es comprovà que aquests reposaven sobre un llit de morter de color marronós d'entre 20-25 cm de gruix (U.E. 2032). A la mateixa cota, sota l'estrat 2015 i a l'extrem SE de l'esclletxa aparegué una segona massa irregular de morter de calç de color grisós (U.E. 2019). Tant U.E. 2019 com U.E. 2032 s'estenien per sobre d'un paquet format per llims, sorres fines, graves humides i fauna (U.E. 2033). En excavar-lo es documentà el nivell 2034, d'origen natural, format per graves provinents possiblement de la meteorització de la roca conglomerada. Aquí s'aturaren els treballs d'excavació, havent assolit 1 m de profunditat.

Cal esmentar la recuperació d'un petit lot de ceràmica durant l'excavació dels rebliments interiors de l'esclletxa 2014. En el desmuntatge del conjunt de blocs 2016 aparegué, adherit al morter de calç que els unia, un tros de broc d'un pitxer recobert de vidriat verd atribuïble al segle XIV. De l'estrat 2015 es recuperaren més fragments de pitxell d'obra verda així com una vora de plat d'ala amb vidriat interior de color marró que apareix en contextos molt diversos des de finals del segle XIV fins al XVII (LÓPEZ MULLOR *ET AL.* 1998, 111). En estrats inferiors, més concretament dins el nivell 2033, aparegueren diversos fragments de ceràmica vidriada verda així com un petit fragment de la vora d'un plat de pisa daurada valenciana que havia perdut la seva decoració daurada però del que es podia endevinar el negatiu en el vidriat estannífer que recobria les parts no decorades. Aquesta peça ens aporta una cronologia de darreries del segle XV i segle XVI ple. A la llum dels artefactes arqueològics esmentats, sembla clar que el rebliment de l'esclletxa 2014 mitjançant l'abocament dels estrats 2033 i 2015 i la col·locació dels blocs (U.E. 2016), es dugué a terme en un moment difícil de determinar durant el segle XVI.

Posteriorment s'intervingué en un segon espai dins el recinte de la celòquia. Es tracta d'un espai de planta rectangular que formava part dels àmbits subterranis del molí Escrivà. L'espai excavat s'ubica immediatament al NE de l'estança rectangular coberta amb volta (*Figura 13*). Aquí es netejà la superfície amb l'objectiu de detectar alguna evidència de cronologia medieval. Ràpidament es localitzà el substrat rocós (U.E. 1010) sense regularitzar, així com una segona esquerda natural (U.E. 2020) que creua l'espai en sentit N-S. Aquesta estructura estava reblerta per uns grans blocs de pedra conglomerada (U.E. 2021) que no van ser extrets. Cobrint l'extrem N de l'esclletxa, i introduint-se per sota del mur

del molí (U.E. 2027), es documentà un abocament de formigó amb la seva superfície plena de còdols encastats, com si d'un paviment es tractés (U.E. 2022).

Figura 13 | Unitats estratigràfiques documentades a l'interior de l'àmbit subterrani del molí Escrivà.

Figura 14 | Unitats estratigràfiques registrades al costat SO del tercer espai intervingut a la celòquia.

La intervenció continuà en una tercera àrea ubicada a l'extrem NO del recinte de la celòquia, en el seu front fluvial. L'espai es troba delimitat per dos murs a la banda del riu (U.E. 2026, 2024) i pel mur perimetral NO del molí d'època contemporània. Començaren els treballs amb l'eliminació de l'estrat 2023, format per terres orgàniques de color marró fosc, amb graves i fragments de totxana. Aquest nivell cobria l'estructura 2022, sobre el qual el mur del molí (U.E. 2027) es fonamentava. U.E. 2022 ja havia estat documentada a l'interior del molí i també s'havia observat aquesta relació d'anterioritat respecte la construcció del mur 2027. L'eliminació de l'estrat superficial 2023 propicià la documentació d'un mur de fàbrica de carreus (U.E. 2026) que és la continuació del mur NO de la cambra amb volta (U.E. 2006). Com el mur 2006, es tracta d'un full exterior de carreus, aparellats en dues filades amb juntes de morter de cal de gra fi. El fil dels carreus presenta un tractament encoixinat i la part anterior és molt irregular ja que s'uneix al nucli constructiu de maçoneria 2007 (Figura 14). També es delimità la cara interna del mur 2024, el qual s'adossa a l'extrem NE del mur carreuat 2026. Es tracta també d'un mur format per carreus, però les seves rejuntes de formigó i pel llit de formigó sobre el qual fonamenta, creiem es tracta d'un element reconstruït en època recent. Sota l'estrat superficial es documentà el nivell 2030, una capa de sorres barrejades amb fragments de vidre que s'estenia per sobre el substrat geològic

anivellat (U.E. 2035). Als peus del mur 2026 aparegué un petita rasa d'entre 20 i 5 cm d'amplada (U.E. 2031), possiblement la rasa de fonamentació de l'estructura carreuada, la qual fonamenta damunt la roca.

LLISTAT D'UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

U.E.	Descripció
2001	Pilar de paredat de morter de calç. Es recolza a l'arrencament de volta 2011 i al costat SE de la cambra de la celòquia
2002	Restes de la volta de canó que cobria la cambra (arrencament costat NO)
2003	Filada de carreus d'entre 19 i 20 cm situada a la línia d'imposta de la volta (2011)
2004	Retall antròpic executat al substrat geològic (1010) que defineix els costats interiors SE i SO de la cambra amb volta. A sobre seu es recolza la filada de carreus 2003
2005	Estrat superficial sedimentat a l'interior de la cambra
2006	Mur de carreuat que tanca el costat llarg NO de la cambra amb volta (orientació NE-SO)
2007	Mur en paredat de morter de calç. El seu parament exterior (façana) s'orienta cap al tercer fossat, mentre que el seu parament interior no és visible ja que se li adossa el mur de carreus encoixinats (2006) així com l'arrencada NO de la volta (2002). Orientació NE-SO
2008	Orifici de planta rectangular obert a la superfície 2004. Forma part de la diàclasi 2014
2009	Mur de tancament NE de la cambra en volta, parcialment conservat (orientació NO-SE)
2010	Mur del tancament NO del molí Escrivà
2011	Restes de l'arrencament SE de la volta que cobriria la cambra de la celòquia. S'han identificat dos grafitis gravats en el seu revestiment
2012	Restes del parament en paredat que tapiava l'orifici 2008
2013	Rebaix antròpic molt irregular que defineix el fons de la cambra amb volta
2014	Escletxa natural en el substrat geològic que creua perpendicularment la cambra (NO-SE)
2015	Farciment de l'escletxa 2014: llims, graves fines, nòduls de calç i carbons
2016	Conjunt de lloses de pedra i un element arquitectònic reaprofitat a l'interior de l'escletxa 2014
2017	Concentració de blocs de pedra calcària de petites i mitjanes dimensions lligats amb argila que rebleixen la part inferior de 2014
2018	Clapes de morter de calç blanquinós i de color ataronjat sobre el pla rebaixat 2013
2019	Massa irregular de morter de calç al fons de l'escletxa 2014
2020	Escletxa natural en el substrat geològic (orientació S-N)
2021	Farciment de l'escletxa 2020: blocs de pedra conglomerada de grans dimensions
2022	Petita superfície pavimentada amb un llit de formigó amb còdols
2023	Estrat superficial sedimentat entre els murs 2024 i 2010: terres orgàniques graves, arrels i fragments de totxana
2024	Mur de carreus amb rejunes de formigó disposat en sentit SO-NE que s'adossa al mur 2025
2025	Mur de carreus (orientació NE-SO) que s'adapta a la morfologia irregular del terreny
2026	Mur de carreus (orientació SO-NE) que es correspon a la continuació del mur 2006
2027	Mur que tanca el límit NO del molí Escrivà
2028	Espai rebaixat a la paret rocosa 2004, localitzat a la cantonada SO de la cambra de la celòquia
2029	Revestiment fragmentari que cobreix la part superior del mur (retall a la roca, 2004) que delimita el lateral S de la cambra amb volta
2030	Estrat de consistència solta format per sorres de color beix clar barrejades amb abundants fragments de vidre
2031	Trinxera de fonamentació al peu del mur de carreus 2026
2032	Capa de morter de calç sobre la qual reposa el conjunt de lloses 2016 (interior escletxa 2014)
2033	Estrat de sorres, gravetes, carbons i fauna que rebleix l'interior de 2014
2034	Estrat format per graves d'origen natural sense material antròpic associat dins 2014
2035	Rebaix en el substrat rocós a l'extrem NE de la celòquia

6. 3. Àmbit 3

L'àmbit 3 inclou la superfície delimitada per l'embocadura del segon fossat a l'Ebre, d'una banda, i el front fluvial NE de la celòquia de l'altra (*vid.* Annex 1, plànol 2). En aquesta última zona es localitzen estructures de gran potència consistents en murs recolzats en retalls fets a la roca on s'intercalen arcs que salven els buits entre sortints descrits per l'espadat rocós. Així mateix, aquí es localitza un morrot rocós que s'endinsa en el riu ocupat actualment per la base de la xemeneia del molí Escrivà. En aquest punt s'hauria alçat una de les dues torres de defensa del castell, la torre de la celòquia.

En l'àmbit 3 es dugueren a terme dos accions arqueològiques diferenciades. En primer lloc es realitzà el control del desmuntatge de tres elements estructurals que pertanyen al període industrial (U.E. 3001, 3002, 3003). El mur 3001 correspon a les restes d'un mur de paredat de morter de calç que es disposa en sentit NO-SE i que formava part de les compartimentacions internes del molí. La seva fàbrica conté diversos carreus medievals reaprofitats (dos d'ells encoixinats). U.E. 3002 es disposa en paral·lel a la U.E. 3001 i està formada per un mínim de dues filades de blocs de pedra lligada amb ciment més una filada de banqueta que es recolza damunt l'horitzó geològic. En darrer lloc, el mur 3003 és el mur de maons massissos i ciment que marcava el lateral NE del molí Escrivà.

Els treballs s'iniciaren amb el decapatge de la superfície triangular compresa entre la base de la xemeneia del molí i l'espadat sobre el riu Ebre. Es constatà que en aquelles parts on havia desaparegut el paviment en rajola que circumda la base del fúneral i la seva corresponent capa de preparació (U.E. 3008) era possible visualitzar una superfície irregular molt compacta (U.E. 3009, *Figura 15*). Aquesta estava integrada per blocs de pedra sense treballar barrejats amb argila de color ataronjat, enriquida amb morter de calç i grava de granulometria mitjana. Aquesta capa finalitza abruptament en el punt en el qual el substrat geològic aflora a cotes més altes (U.E. 3005). Així mateix, en el seu lateral E, la U.E. 3009 es troba afectada per la trinxera de fonamentació (U.E. 3010) del mur contemporani de maons 3003. Aquesta rasa estava farcida de terra orgànica i abundants fragments de plàstic i material constructiu d'indubtable cronologia contemporània (U.E. 3011). Durant l'excavació no vàrem recuperar materials ceràmics d'època antiga, fet que dificultà l'atribució d'una datació a aquesta estructura. No obstant això, la seva posició així com la composició de la seva fàbrica (amb una total absència de materials constructius contemporanis) ens indueixen a identificar-la amb les restes del basament de la torre de la celòquia.

Figura 15| Vista des del S de les fonamentacions de la torre de la celòquia (3009).

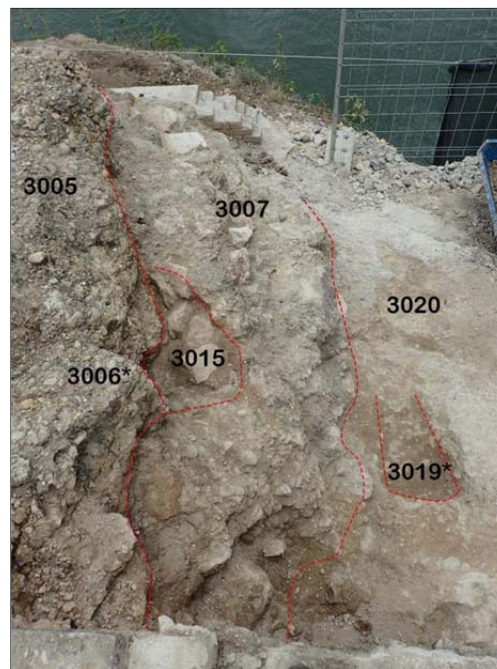

Figura 16| Conjunt d'unitats estratigràfiques documentades a l'extrem NE de l'escarpa del segon fossat del castell.

Amb l'eliminació de les estructures arquitectòniques del molí, i després de netejar l'espai de runa i sediment, s'identificaren diverses unitats estratigràfiques (la gran majoria de caràcter negatiu) relacionades amb el mur d'escarpa del segon fossat (*Figura 16*). D'aquesta manera es visualitzà com el substrat de roca conglomerada (U.E. 3005) havia estat retallada per tal de crear l'escarpa del fossat (U.E. 3006). A aquesta superfície vertical s'adhereixen les restes d'una massa informe de morter de calç amb blocs de pedra sense treballar i graves gruixudes (U.E. 3007). En alguns punts s'ha observat que entre el talús rocós 3006 i la massa 3007 apareixen acumulacions de pedres (conglomerada i calcària) amalgamades amb argila (U.E. 3015). Podria tractar-se de restes d'alguna estructura prèvia que hagués quedat engolida pel nucli d'argamassa 3007. De fet U.E. 3007 l'identifiquem amb un massís que estaria revestit exteriorment per un full de carreus desaparegut. Tanmateix, comptem amb indicis indirectes de l'existència d'aquesta estructura carreuada. En el fons rocós del fossat, als peus del massís 3007, es documentà un rebaix a la roca de planta rectangular (U.E. 3019) que hauria allotjat possiblement un carreu. A escassos centímetres en direcció NE, alineat amb U.E. 3019, es localitzà una capa de morter de calç amb còdols també de planta rectangular (U.E. 3020) que podria associar-se a la col·locació d'un carreu en aquest punt.

A l'extrem NE del segon fossat, a tocar del cingle sobre el riu, s'observa com el talús de la seva escarpa gira en direcció NO, cap a la torre de la celòquia. En aquesta façana fluvial compresa entre aquesta cantonada i el fumeral –torre, el desmuntatge del mur 3003 ocasionà el descobriment de les restes d'un mur de tàpia (U.E. 3017, *Figura 17*) atribuïble a època andalusina. El parament es conserva molt fragmentàriament però suficientment com per establir que es recolza al talús rocós 3006. La seva fàbrica està formada per petits nòduls de pedra arenosa, amb agregats de guix i argila de color rosat-ataronjat. Presenta una superfície molt llisa, que s'orienta cap a l'E, possiblement la seva cara exterior. A aquesta cara s'adossa el massís d'argamassa 3007, fet que indica clarament una relació d'anterioritat. En direcció N, el parament de tàpia es troba completament escapçat, la qual cosa dificulta establir si el mur definiria una cantonada en aquest punt. Amb la intenció d'obtenir més indicis es procedí a netejar la plataforma rocosa existent davant del talús 3006. Es detectà una filada de dos blocs de pedra conglomerada que semblen seguir un eix N-S (U.E. 3018). No obstant això, creiem que es tracta de blocs despresos per la meteorització de la roca i no un element de caràcter antròpic.

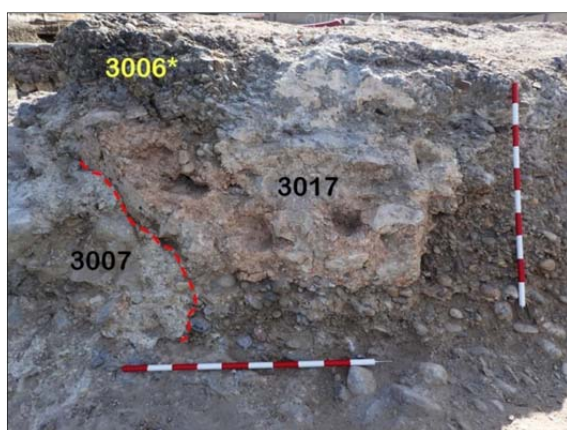

Figura 17 Restes del mur de tàpia 3017.

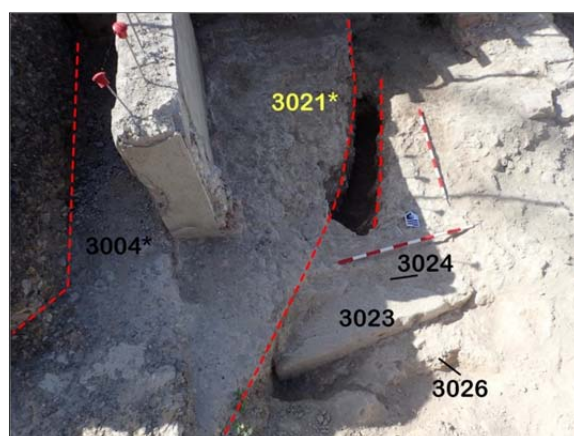

Figura 18 Vista de la diàclasi 3021 i unitats estratigràfiques associades.

En darrer lloc, es netejà de sediment el tram més occidental de l'escarpa del segon fossat, un espai profundament afectat per la construcció d'un dels cups del molí Escrivà. Aquí es localitzà un retall de planta rectangular practicat a la plataforma rocosa de la celòquia (U.E. 3004) del qual no podem establir la seva cronologia. En aquest àmbit es detectà la presència d'una esclatxa en el substrat natural (U.E. 3021) la qual es disposa en sentit N-S. En el seu extrem S aparegué un carreu de pedra arenosa (U.E. 3023) col·locat de tal manera que tapiava l'embocadura d'aquesta diàclasi (*Figura 18*). El carreu s'adossava a un massís d'argamassa (U.E. 3024) ubicat entre aquest i l'esclatxa. El terç inferior de la cara exterior del carreu estava recoberta per una massa de morter de calç (U.E. 3026). Ens

trobem, doncs, davant de les restes de la filada de fonamentació del mur d'escarpa del segon fossat existent en aquest sector. A l'interior de l'esclletxa es registraren dos estrats. El més superficial (U.E. 3022) contenia còdols, sorres, argila i fauna. Sota d'aquest es delimità el nivell 3025, el qual es tractava d'un estrat de caràcter natural sense material antròpic associat.

LLISTAT D'UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

U.E.	Descripció
3001	Mur de paredat de morter de calç (orientació NO-SE), formava part de les compartimentacions internes del molí Escrivà
3002	Restes d'un mur de paredat de morter de calç del molí Escrivà
3003	Mur de maons massissos i ciment (orientació NO-SE) que delimita l'extrem NE del molí Escrivà
3004	Retall constructiu que representa una discontinuïtat en l'escarpa del segon fossat.
3005	Horitzó geològic en pedra conglomerada
3006	Talús excavat a la roca: escarpa del segon fossat
3007	Massís d'argamassa de calç amb blocs de pedra calcària sense treballar. Nucli constructiu del mur d'escarpa del segon fossat
3008	Paviment de rajola i capa de preparació que envolta el perímetre de la xemeneia del molí
3009	Superfície irregular de planta triangular composta per blocs de pedra calcària sense treballar i grava gruixuda i amalgamada amb argila enriquida amb morter de calç. Possible fonamentació de la torre de la celòquia
3010	Rasa de fonamentació del mur 3003
3011	Farciment de la rasa 3010: terra, fragments de maó i deixalles d'època contemporània
3012	Retall antròpic vertical efectuat en el substrat geològic (3005) que delimita el costat NO del segon fossat
3013	Nucli constructiu del mur d'escarpa del segon fossat. Està format per morter de calç amb blocs de pedra sense treballar i grava gruixuda de riu. S'adhereix al retall 3012.
3014	Restes del parament carreuat que folrava el costat NO del segon fossat
3015	Irregularitats existents en el substrat geològic reblertes amb argila, fragments de pedra pinyolenca, petits blocs de pedra sense treballar i graves
3016	Parament de carreus format per dos filades (costat NO del segon fossat)
3017	Restes molt fragmentàries d'un parament en tàpia de possible atribució andalusina
3018	Conjunt de blocs de pedra pinyolenca que es localitzen prop de l'espadat sobre el riu
3019	Retall de planta rectangular excavat al pla horitzontal del fossat (escarpa) que podria haver allotjat un carreu
3020	Farciment del retall 3019: capa de morter de calç amb còdols
3021	Esquerda al nivell natural que afecta el substrat geològic en la zona de contraescarpa del fossat (orientació N-S)
3022	Farciment de l'esquerda 3021: paquet de sorres i argiles de granulometria molt fina
3023	Estructura formada per un carreu allargat de pedra arenosa amb traces d'encoixinat i un petit bloc de pedra lleugerament carejat units amb morter de calç (escarpa del segon fossat)
3024	Nucli d'argamassa de morter de calç associat al carreu 3023
3025	Estrat de caràcter natural (no antròpic) que es troba sedimentat a l'interior de l'esclletxa 3021
3026	Massa d'argamassa de morter de calç que s'adossa a la cara SE del carreu 3023

7. CONCLUSIONS PRELIMINARS

Les presents conclusions són un seguit d'anotacions i de primeres hipòtesis a desenvolupar dins de la futura memòria, en la qual es disposarà de més informació procedent no només de l'estudi del material arqueològic recuperat sinó també del que ens proporcionarà el buidatge documental i la revisió dels resultats de les intervencions arqueològiques prèvies a la nostra.

◆ Àmbit 1

En l'àmbit 1, la contribució principal dels treballs ha estat confirmar l'existència d'un tercer fossat dins el recinte del castell. De retruc, la delimitació d'aquesta vall interior ha constatat la realitat històrica de la celòquia com un espai diferenciat, amb una funcionalitat i simbologia arquitectònica especial. Després de l'eliminació i excavació de tots aquells estrats i estructures d'època contemporània, és possible percebre el tercer fossat en tota la seva extensió i volumetria originals.

Dins una fortificació medieval, la vall o fossat era un element de protecció polivalent, ja que dificultava l'aproximació de ginys de guerra a la muralla i l'avenç de les tropes atacants. D'altra banda, també obstaculitzava l'ús d'escales per superar les muralles, que amb l'excavació de la vall guanyaven alçada. En el cas del castell d'Amposta, ens trobem davant d'una vall en forma d'U, amb una amplada de 6,41 m i una llargada de 9,57 m. El seu fons, amb una profunditat mínima de 4,08 m i màxima de 5,81 m, no és pla ja que descriu un doble esglaonat, essent la part més profunda la més propera al riu. La presència d'una potent escletxa natural (U.E. 1009) en el seu fons suggereix que aquesta línia de fractura natural dins l'ànima de la roca degué ser aprofitada pels constructors a l'hora d'excavar el fossat. Els talussos NO i SO del fossat són completament verticals, probablement perquè aquí es localitza una veta de pedra conglomerada més tova i fàcil de treballar. En la resta de superfícies, la roca és més dura. Aquí és on justament s'han documentat les marques de les eines emprades (perpal) en aquest ingent esforç constructiu. Creiem que la gran escletxa seria ben visible en època medieval, en el moment de funcionament del fossat. A un metre i mig de profunditat respecte la boca de la diàclasi, s'ha documentat un estrat que ha ofert materials del segle XV (U.E. 1053). Sembla, doncs, que aquesta no es reblí amb grans pedres i abocaments de runa fins al mitjan segle XIX (U.E. 1059).

Dins el fossat destaquen d'altres evidències indirectes consistents en unitats negatives presents a la roca. És el cas, per exemple, dels retalls de planta rectangular U.E. 1051 i

1061. Aquests es disposen en sentit perpendicular al fossat i podrien tractar-se d'encaixos per a barreres o palissades de fusta amb l'objectiu d'impedir el pas. D'altra banda, per tal d'entendre com podia funcionar la defensa del tercer fossat caldria tenir en compte també el nivell del riu Ebre, que possiblement seria més alt que l'actual. Pel que fa a la hipòtesi plantejada que aquí es localitzaria l'embarcador particular de la celòquia, no s'ha documentat cap estructura específica que així ho indiqui. No es pot descartar però, que pogués ser utilitzat com a tal en moments d'emergència.

Altres elements arquitectònics documentats que ja es coneixien amb anterioritat però que no eren visibles en tota la seva extensió són les restes de l'arc 1007 i l'estructura 1037. Ambdues estructures formen part del reclau final que descriu el mur de la façana fluvial del castell quan entra en contacte amb el tercer fossat. És probable que l'arc 1007 correspongui a un arc decoratiu cec, semblant a aquell visible des del riu, que rematés aquest reclau final.

Un dels aspectes que planteja més interrogants és la morfologia del mur de tancament de la celòquia pel costat del tercer fossat. Aquí és localitzat un mur (U.E. 2007) que presenta una cara exterior molt irregular que evidenciaria la presència d'un revestiment exterior en pedra que fou espoliat. Cal pensar que aquesta seria la façana principal de la celòquia i és on es trobaria el punt d'accés al recinte. Per tant havia d'estar equipada amb un potent mur perimetral. Tenint en compte aquesta premissa i considerant també la irregularitat (amb tendència convexa) del talús existent immediatament sota de U.E. 2007, és possible que el mur anés revestit per un glacis o talús. La construcció de talussos defensius en fortificacions a Catalunya, segons diversos autors, comença durant la segona meitat del segle XII, principis del segle XIII. De fet, la construcció d'aquests primers talussos reben una clara influència de les fortificacions creuades de Terra Santa (COOPER 2014, 88). Tindria, doncs, sentit trobar un talús en una fortificació del l'Orde de Sant Joan de Jerusalem bastida durant la segona meitat del segle XII.

◆ Àmbit 2

Part dels treballs arqueològics també s'han dut a terme a l'interior del recinte de la celòquia. Aquest conjunt, que es devia regir per una pla arquitectònica molt compacte en base al poc espai disponible, fou bastit damunt d'una plataforma rocosa que s'endinsa al riu. La construcció del molí Escrivà en aquest punt degué provocar la desaparició del que quedava de la celòquia. Tanmateix, s'ha constatat com aquelles estructures existents a un nivell inferior al molí sí que s'han preservat. És el cas de la cambra de planta rectangular coberta en volta al front NO del recinte de la celòquia. Aquest espai, que ja era conegut

d'intervencions anteriors, era un espai semisoterrat cobert amb una volta grassa de canó. Destaca la solidesa i bona factura del mur de carreus que delimita el seu lateral NO (U.E. 2006), el qual folraria per la part de dins el mur de façana de la celòquia (U.E. 2007). La intervenció ha confirmat que aquest parament de carreus encoixinats continuaria en direcció NE (U.E. 2026), definint també el costat NO d'un espai arquitectònic que remataria la cantonada NE de la celòquia.

◆ Àmbit 3

En el present àmbit, la intervenció arqueològica ha permès documentar la continuïtat del mur d'escarpa del segon fossat que envoltava el recinte de la celòquia. Malgrat el nivell d'arrasament i espoli, s'han detectat evidències constructives de la cantonada oriental d'aquest mur perimetral. Aquest espai estaria fortificat mitjançant una estructura doble: el nucli estaria constituït per un massís d'argamassa de morter de calç (U.E. 3077) adherit a l'escarpa del fossat (U.E. 3006) que aniria revestit exteriorment amb un llenç de carreus (avui desaparegut). En segon lloc, també ha aparegut un fragment de mur de tàpia (U.E. 3017) que podria haver format part de la fortificació andalusina anterior al castell santjoanista. Finalment, també cal assenyalar la localització de restes constructives (U.E. 3009) relacionables amb el basament de la torre de la celòquia.

El castell d'Amposta representa un cas únic dins l'arquitectura de les ordres militars a l'àmbit de l'Ebre. Al contrari que els castells de Miravet i Ulldecona, no ocupa un punt elevat i, per tant, no presenta la clàssica estructura de recinte jussà i recinte sobirà. El castell d'Amposta està bastit damunt d'una plataforma i confia la seva inexpugnabilitat als fossars, d'aquí la seva potència i complexitat. Tanmateix, el castell ampostí sí que comparteix d'altres aspectes amb la resta de castells ebrencs, com ara la mínima conservació de restes andalusines. És innegable la ocupació anterior però no es documenta un reaprofitament de les seves estructures. Els santjoanistes feren *tabula rasa* de l'antic *hisn* andalusí i plantejaren una construcció on la pedra, material ric i costós, és part integrant del discurs de victòria i la representació simbòlica del nou poder feudal. El castell d'Amposta degué construir-se sota l'influx de l'arquitectura militar de les fortificacions croades orientals. Com a castell de frontera i dominadora d'un ampli territori, el castell d'Amposta es degué convertir en un punt de referència en la identitat santjoanista, com demostra el fet que el nou priorat adoptés el nom de castellania d'Amposta.

8. BIBLIOGRAFIA

BONET, M. 2001: «L'Amposta feudal: poders, societat i economia », *Actes de les Primeres Jornades d'Història d'Amposta (Amposta, 25, 26 i 27 de febrer de 2000)*. Amposta: Ajuntament d'Amposta, Institut d'Estudis Comarcals del Montsià, p. 141-180.

BRULL, C., ALFONSO, A. 2019: *Recuperación y puesta en valor de la celoquia del castillo de los caballeros de la orden de Sant Joan de Amposta (Tarragona)*.

COOPER, E. 2014: *La fortificación de España en los siglos XIII y XIV*, Vol. I. Madrid: Marcial Pons Historia, Ministerio de Defensa.

GORDILLO, D. 2016: «La fortificación de Amposta. De plaza de primer orden a fortificaciones de circunstancias», HERNÁNDEZ, F. X. (ed.) *Actas de las II Jornadas de patrimonio defensivo de época moderna*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 209-223.

LÓPEZ MULLOR, A.; ESTANY, I.; NIÑO, V.; VILA, J. M., FÀBREGAS, M.; PARERA, M.; CLUA, M.; GÖTZEN, V. 1998: *Torre del Baró. Viladecans. Arqueologia*, Monografies, 4. Barcelona: Diputació de Barcelona.

MENÉNDEZ FUEYO, J.L. 2010: «Cerámicas de transporte y comercio en la Basílica de Santa María de Alicante. Producción y distribución», *Arqueologia medieval*, 11. Porto: Edições Afrontamento, p. 225-252.

MONTAÑÉS, C.; FORCADELL, T. 1999: *Memòria de la intervenció arqueològica d'ordenació del recinte del Castell d'Amposta. 2ª fase. Amposta (Montsià), 1998-1999*. Memòria inèdita dipositada al Museu de les Terres de l'Ebre.

SANTANACH, J. 2003: «L'anomenada terrissa de dol», *Butlletí Informatiu de Ceràmica*, 78-79. Barcelona: Associació Catalana de Ceràmica, p. 12-80.

VILLALBÍ, M. M. 2001: «El Castell d'Amposta, porta de l'Ebre», *Actes de les Primeres Jornades d'Història d'Amposta (Amposta, 25, 26 i 27 de febrer de 2000)*. Amposta: Ajuntament d'Amposta, Institut d'Estudis Comarcals del Montsià, p. 105-124.

VILLALBÍ, M. M.; FORCADELL, T.; ARTIGUES, P. LI. 1994: «El castell d'Amposta. Nota preliminar», *Quaderns d'Història Tarraconense* 13. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, p. 183-208.

ZURITA, J. 2003: *Anales de Aragón*, CANELLAS, A. (ed.); Edició electrònica a cura de ISO, J. J. (coord.); YAGÜE, M. I.; RIVERO, P. Saragossa: Institución Fernando el Católico. Disponible en línia a: < <https://ifc.dpz.es/publicaciones/ver/id/2448>> [Consulta: 19 novembre 2020].

IPAC Fitxes d'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya

IPA Fitxes d'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya

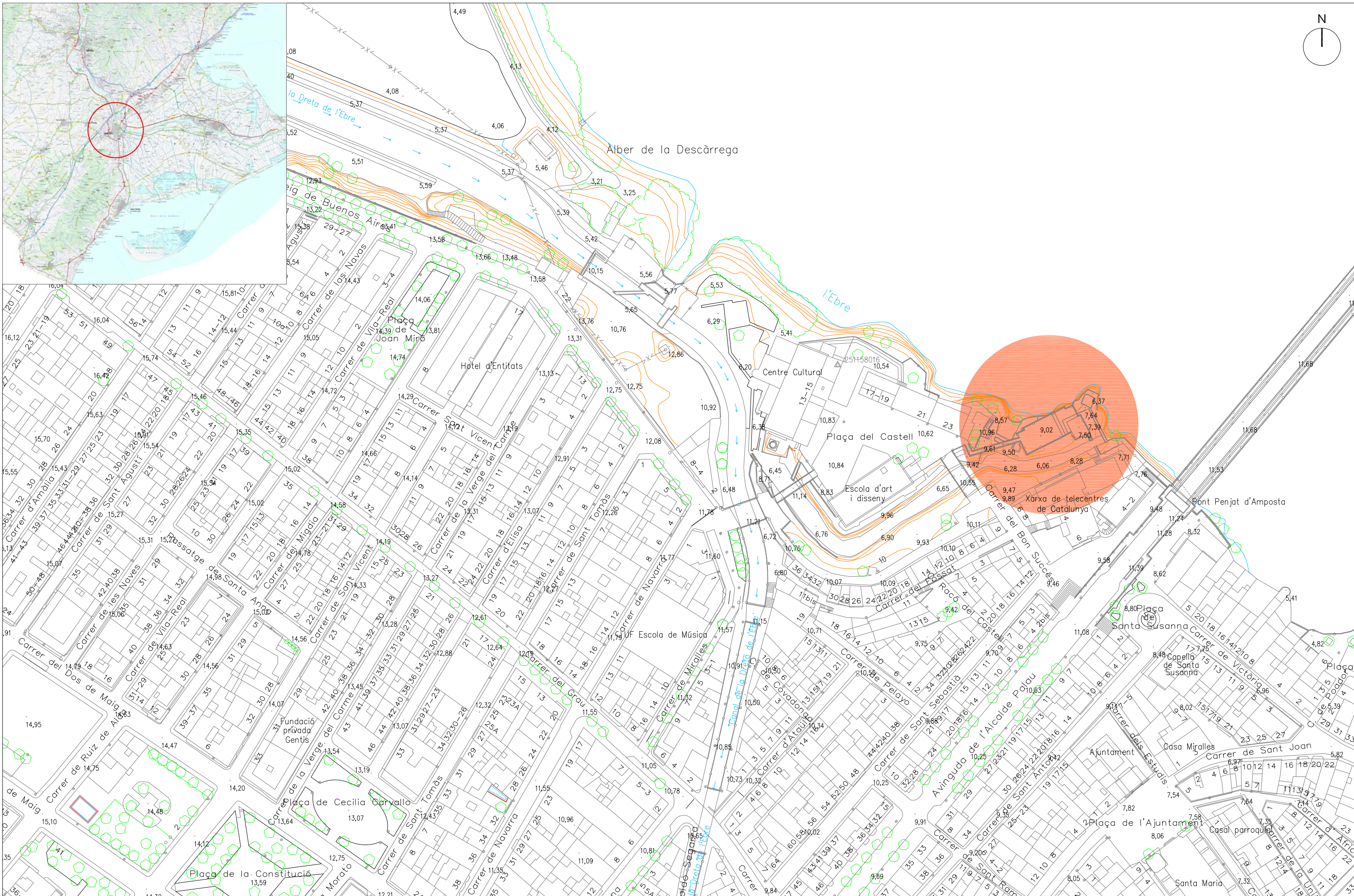
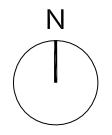
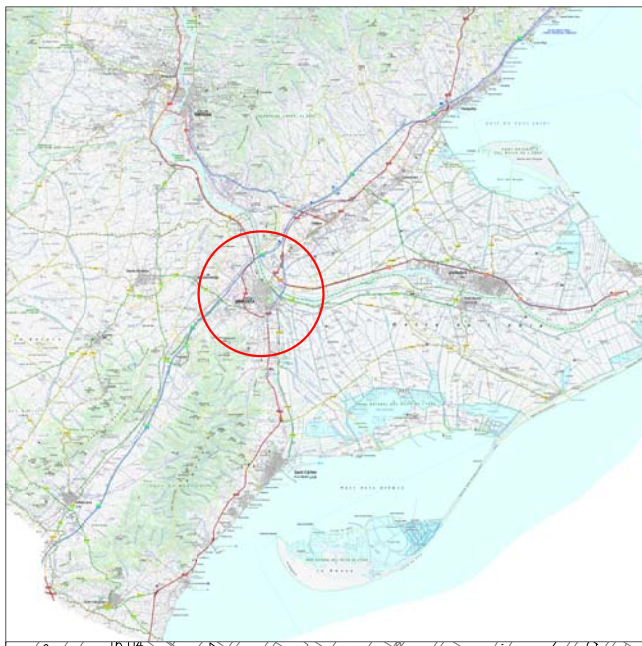
ANNEX 1

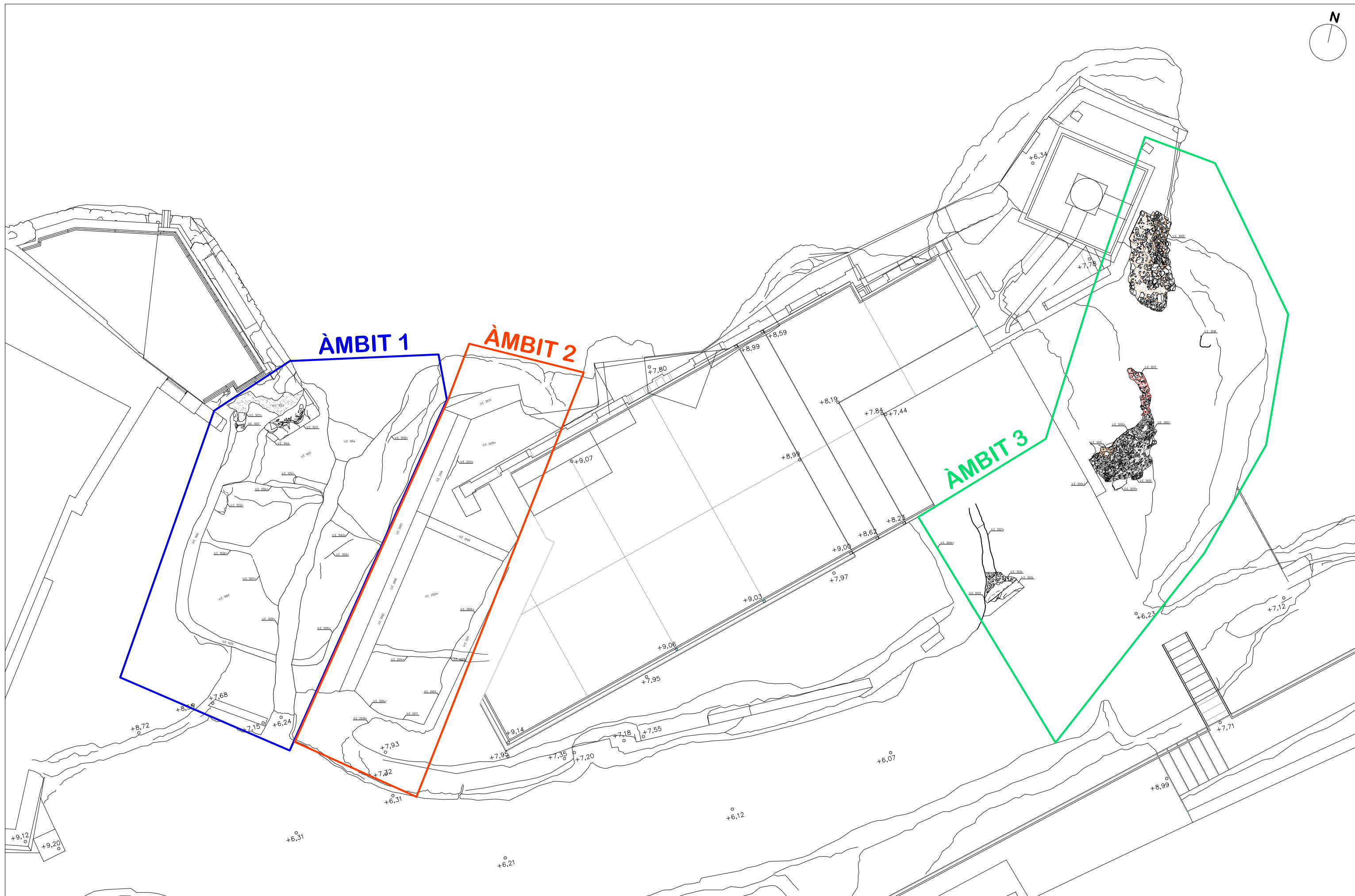
PLANIMETRIA

RELACIÓ DE PLÀNOLS

Núm.	Descripció	Format	Escala gràfica
1	Localització	DIN-A3	1:50.000/ 1:1.250
2	Situació dels àmbits d'actuació	DIN-A3	1:100
3	Planta acotada de l'àmbit 1	DIN-A3	1:50
4	Planta acotada de l'àmbit 2	DIN-A3	1:50
5	Planta acotada de l'àmbit 3	DIN-A3	1:50

* La base planimètrica ha estat proporcionada pels projectistes.

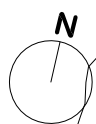

ÀMBIT 1

ÀMBIT 2

ÀMBIT 3

ANNEX 2

REPORTATGE FOTOGRÀFIC

ÀMBIT 1

Foto 1. Inici dels treballs d'excavació. Eliminació de l'estrat superficial (1001).

Foto 2. Fons del tercer fossat: vista de l'esclatxa 1009 Prèvia l'inici de l'excavació.

Foto 3. Estrat 1012 sedimentat a la meitat O del tercer fossat. Al fons, retall 1006 efectuat a la roca.

Foto 4. Estrat 1015 documentat entre els murs 1002 i 1003.

Foto 5. Rasa excavada a la roca (1026) i farciment de llims i blocs de pedra (1025).

Foto 6. Vista frontal de l'arrencament d'un arc amb mènsula (1007) encaixat al rebaix a la roca (1006).

Foto 7. Parament interior del mur 1002 proveït d'orificis triangulars de drenatge.

Foto 8. Abocament de gran pedres (1036) sedimentat a l'O del tercer fossat.

Foto 9. Part superior de l'estructura de carreus 1037.

Foto 10. Amuntegament de maons massissos (1043) que es recolzen al rebaix 1006 (perfil O del fossar).

Foto 11. Carreu (1046) que s'adossa a l'estructura 1037.

Foto 12. Rebaix 1056. Al fons, estrat 1044.

Foto 13. Cantonada de l'estructura carreuada 1037. La seva base s'adapta a la irregularitat del substrat geològic.

Foto 14. Vista del tercer fossat des del NE. Procés d'excavació del rebliment interior de l'esclotxa 1009.

Foto 15. Abocament de grans fragments de pedra conglomerada, llims dos grans carreus encoixinats (1050).

Foto 16. Procés de desmuntatge del mur de paredat de morter de calç 1008.

Foto 17. Retall 3006 i rebliments 3007 (morter de calç) i

Foto 18. Retall de planta rectangular allargada 1051.

Foto 19. Marques de perpal en el costat E del tercer fossat, sota el mur 2007.

Foto 20. Rebliment 1059 al tram final de l'esclotxa 1009.

Foto 21. Interior del tram final de l'esclotxa 1009: rebliment de consistència fangosa.

Foto 22. Vista del tercer fossat des de l'E. Al fons, s'observa el retall 1006 que delimita el lateral O d'aquesta estructura negativa.

ÀMBIT 2

Foto 23. Lateral E de la cambra rectangular: retall 2004, línia d'imposta de carreus (2003) sobre la qual reposen les restes de la volta 2011.

Foto 24. Lateral O de la cambra rectangular: paret de carreuat 2006, restes de la volta en maçoneria 2002 i del mur 2007.

Foto 25. Vista zenital de l'esclletxa que creua transversalment la cambra (2014) reblerta de terra i blocs petris (2015, 2016).

Foto 26. Parament de carreus encoixinats (2006) que delimita el costat O de la cambra rectangular.

Foto 27. Restes del parament de carreus que tanca el costat N de la cambra rectangular.

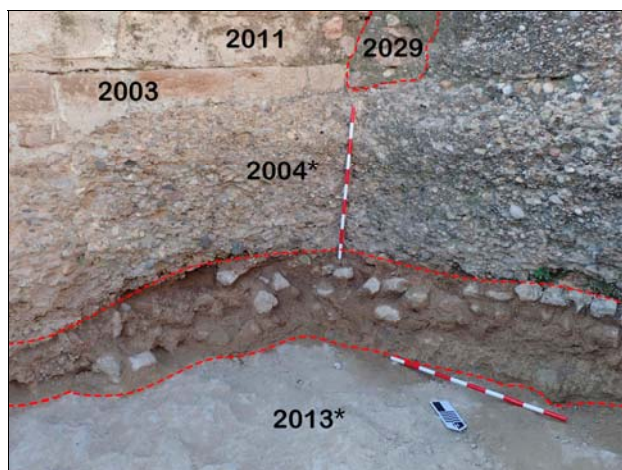

Foto 28. Cantonada SE de la cambra: retall a la roca 2004 i paquet de blocs i argila (2017) a la part inferior.

Foto 29. Orifici 2008 present en el rebaix 2004. Aquest s'uneix a l'extrem SE de l'esletxa 2015.

Foto 30. Interior de l'habitació subterrània del molí Escrivà i unitats estratigràfiques documentades.

Foto 31. Esletxa 2020 present al substrat rocós a l'interior de l'habitació subterrània del molí Escrivà.

Foto 32. Detall del grafit gravat al revestiment de l'interior de la volta 2011.

Foto 33. Esletxa 2014 un cop excavats els rebliments 2015 i 2016.

Foto 34. Cara interior del mur de carreus 2026 i mur 2024 (extrem dret).

Foto 35. Mur de carreus 2025 (esquerra) i paviment de formigó i còdols (2022).

Foto 36. Mur amb parament interior de carreus i nucli d'argamassa (2026) vist des del NO.

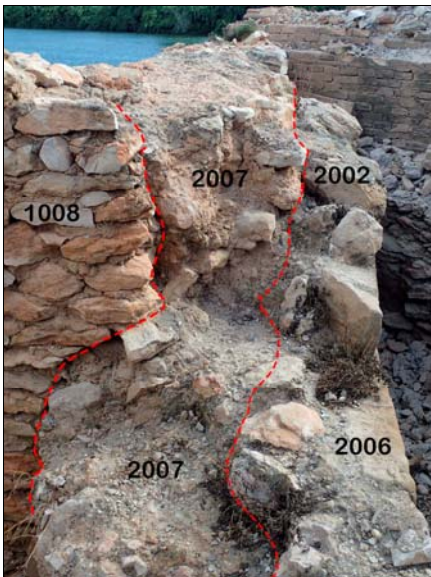

Foto 37. Extrem SO del mur 2007. Aquest s'uneix al mur 2006 i a les restes de la volta 2002.

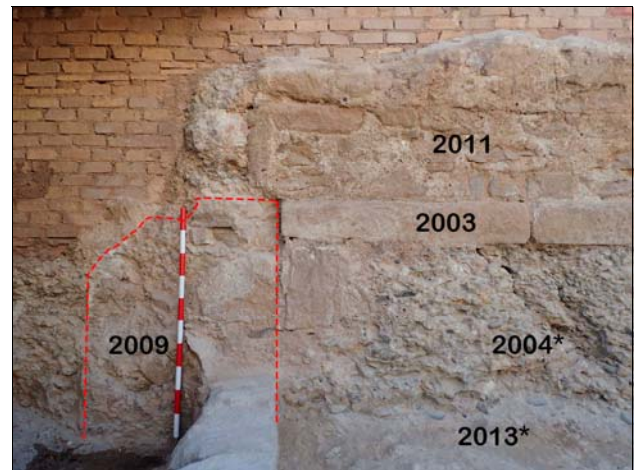

Foto 38. Vista de la cantonada NE de la cambra subterrània i els elements que la integren.

Foto 39. Restes de l'arrencament E de la volta (2002) que cobria la cambra rectangular.

Foto 40. Detall del paquet de blocs i argila (2017) existent a la part inferior del rebaix 2004.

ÀMBIT 3

Foto 41. Desmuntatge amb mitjans mecànics del mur de maó 3003 (molí Escrivà).

Foto 42. Cara NE del mur 3001 amb carreus del castell reaprofitats.

Foto 43. Tasques de desmuntatge manual de l'estructura 3001 (a l'esquerra) i desmuntatge mecànic de 3002 (a la dreta).

Foto 44. Retall antròpic al substrat geològic (3006) i rebliment constructiu de morter de calç i pedres (3007) vinculat al mur de carreus de la contraescarpa del fossat.

Foto 45. Retall 3006 i rebliments 3007 (morter de calç) i 3015 (argila i graves). Al pla inferior de 3006 és visible el retall rectangular 3019 on hauria encaixat un carreu.

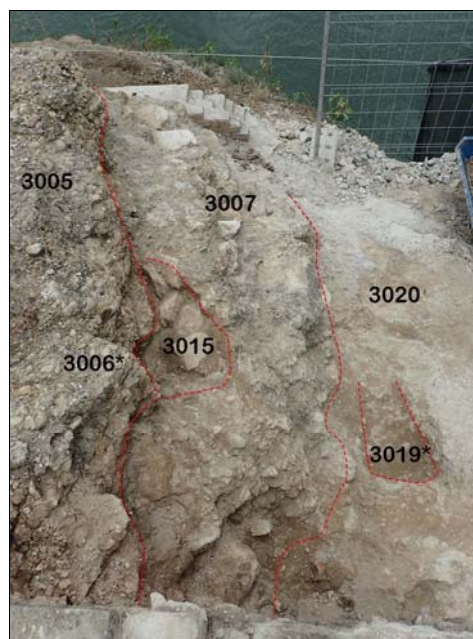

Foto 46. Vista zenital de conjunt d'evidències constructives del mur carreuat de contraescarpa (desaparegut).

Foto 47. Treballs de neteja de l'estrat superficial sedimentat sobre el substrat geològic conglomerat (3005) en el cingle sobre el riu (límit NE del recinte de la celòquia).

Foto 48. Estructura d'argila i blocs de pedra compactada (3009) interpretada com a basament de la desapareguda torre de la Celòquia (vista des del SE).

Foto 49. Vista zenital de l'estructura 3009 (vista des del SO).

Foto 50. El paviment de rajola (3008) associat a la xemeneia del molí Escrivà cobreix 3009 (a l'esquerra).

Foto 51. Restes de l'estructura en tàpia (3017) documentada a l'angle de la contraescarpa del fossat (vista des del NE).

Foto 52. Detall de la cara exterior del mur de tàpia 3017. S'observa com se li adossa el rebliment en morter de calç 3007.

Foto 53. Detall dels components constructius de l'estructura de tàpia 3017: argila de color rosat, petits nòduls de guix i graves fines de riu.

Foto 54. Estructura 3017 i rebliment 3007 vistos des de l'angle SE de la contraescarpa.

Foto 55. Vista des del NO de l'angle SE de la contraescarpa del fossat.

Foto 56. Esquerda natural 3021, l'embotadura de la qual està closa per l'estructura carreuada 3023.

Foto 57. Esquerda 3021 un cop excavat els farciments 3024 i part de 3025 (vista des del N).

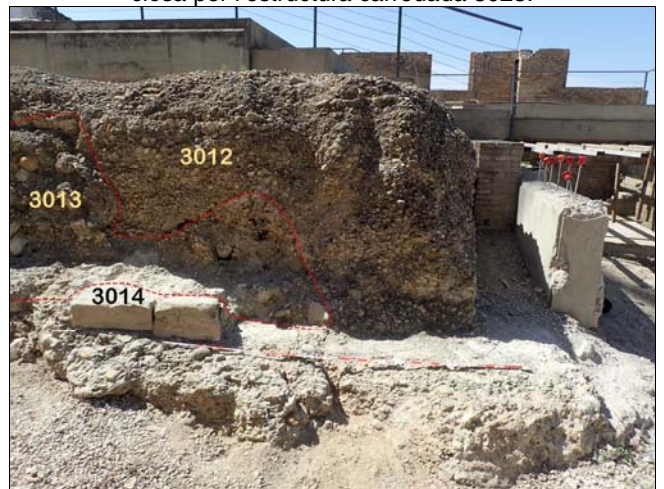

Foto 58. Vista frontal del conjunt d'evidències constructives de la contraescarpa del fossat.

DOCUMENTACIÓ ADMINISTRATIVA

Expedient Arq002PREV-00000261-2020 (511K121 051-2020-1-891959) d'autorització d'una intervenció arqueològica preventiva a la Celòquia del Castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan, Amposta (El Montsià), segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Fets

1. En data 1 de juny de 2020, l'Ajuntament d'Amposta va presentar sol·licitud (RE 9015/830361/2020) d'intervenció arqueològica preventiva a la Celòquia del Castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan (Amposta, Montsià), del 8 al 10 de juny de 2020, sota la direcció arqueològica de Frederic Cervelló Rodes (EOS Arqueologia SCP).
2. La intervenció arqueològica contempla actuacions de diferent naturalesa segons l'àmbit de la celòquia afectat:
 - a) Àmbit 1: Tercer fossat del castell (NO). Connecta de N-S el segon fossat amb la façana fluvial del castell. S'hi localitzen quatre estructures muraries en paredat de morter de calç, assignades a l'etapa industrial (molí arrossaire segle XIX-XX). Al fons del fossat és visible una canal excavada també ala roca que a dia d'avui es troba protegida per una reixa metàl·lica i que desaigua al riu. S'hi contempla l'excavació de dos paquets de terres i pedres sedimentat a l'interior del tercer fossat. Finalitzada l'excavació, es farà un control del desmuntatge dels murs que el projecte de revalorització preveu.
 - b) Àmbit 2: Coincideix amb l'anomenat tercer recinte o celòquia. En aquest espai es proposa un control d'obra en paral·lel al desmuntatge de l'actual plataforma sobre la roca. És una superfície molt afectada per les fonamentacions de l'antic molí arrosser.
 - c) Àmbit 3: Inclou la superfície delimitada per l'embocadura del segon fossat a l'Ebre i els primers metres d'aquest. S'hi contempla el desmuntatge de diversos murs de l'antic molí arrosser i la creació d'una estructura semblant al volum de la torre de la celòquia anterior, en el punt que ara ocupa la base en maó de la xemeneia del desaparegut molí arrosser. En aquest àmbit com en el segon, es seguirà el desmuntatge de murs d'època contemporània i excavació arqueològica per tal de detectar elements negatius (retalls, marques dels processos constructius) que puguin associar-se a la continuïtat de la muralla de la celòquia en aquesta part del segon fossat.
3. En data 2 de juny de 2020, l'arqueòleg territorial a les Terres de l'Ebre va emetre informe favorable sobre la sol·licitud esmentada.
4. En data 3 de juny de 2020, el Servei d'Arqueologia i Paleontologia va proposar autoritzar la intervenció.

Motivació

Intervenció preventiva subsidiària del projecte de recuperació i posada en valor de la Celòquia del Castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan, a Amposta (El Montsià).

Fonaments de dret

C. Jaume Ferran, 4-6
43500 Tortosa
Telèfon 977 448070 Fax 977 443394

1

GENERALITAT DE CATALUNYA

Doc. original signat per:
Ferran Bladé Pujol 08/06/2020

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0CJFLLCYCCTTBWOQ08OLYUTRX2ZXYVJB

Data creació còpia:
09/06/2020 08:16:53
Data caducitat còpia:
09/06/2023 00:00:00
Pàgina 1 de 3

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Serveis Territorials a les Terres de l'Ebre

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).
2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).
3. Decret 304/2011, de 29 de març, de reestructuració del Departament de Cultura (DOGC núm. 5849, de 31.3.2011); i Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).

Resolució

Per tot això, **resolc:**

1. **Autoritzar** la realització d'una intervenció arqueològica preventiva d'acord amb les següents dades i condicions:

Lloc de la intervenció: Celòquia del Castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan, a Amposta (El Montsià).

Persona o institució autoritzada: Ajuntament d'Amposta.

Direcció de la intervenció: Frederic Cervelló Rodes (EOS Arqueologia SCP).

Activitat autoritzada: Excavació, control, documentació.

Termini de realització: del 8 al 10 de juliol de 2020.

Lloc de dipòsit provisional de les restes: Magatzems EOS Arqueologia SCP.

El tractament de restes arqueològiques no extretes autoritzat haurà de ser realitzat en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient i d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

El termini de dos anys previst per a la presentació de la memòria, s'entendrà que comença a comptar a partir del dia en què ha finalitzat la intervenció.

2. **Notificar** aquesta resolució, que no exhaureix la via administrativa, a la persona o entitat interessada i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs d'alçada davant la consellera de Cultura, en el termini d'un mes a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació.

Notificar, així mateix, aquesta resolució a l'ajuntament del municipi afectat, i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació. Potestativament, dins el mateix termini, podrà efectuar el requeriment previ previst a l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la jurisdicció contenciosa administrativa.

P.d. Resolució CMC/254/2010, DOGC 12.2.2010
El director

C. Jaume Ferran, 4-6
43500 Tortosa
Telèfon 977 448070 Fax 977 443394

2

GENERALITAT DE CATALUNYA

Doc. original signat per:
Ferran Bladé Pujol 08/06/2020

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0CJFLLCYCCTTBWOQ08OLYUTRX2ZXYVJB

Data creació còpia:
09/06/2020 08:16:53
Data caducitat còpia:
09/06/2023 00:00:00
Pàgina 2 de 3

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Serveis Territorials a les Terres de l'Ebre

Ferran Bladé i Pujol
Tortosa, 5 de juny de 2020

GENERALITAT DE CATALUNYA

C. Jaume Ferran, 4-6
43500 Tortosa
Telèfon 977 448070 Fax 977 443394

3

Doc.original signat per:
Ferran Bladé Pujol 08/06/2020

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat
d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0CJFLLCYCCTTBWOQ08OLYUTRX2ZXYVJB

Data creació còpia:
09/06/2020 08:16:53
Data caducitat còpia:
09/06/2023 00:00:00
Pàgina 3 de 3

Expedient Arq002PREV-00000391-2020 511K121 051-2020-29454 d'autorització d'una intervenció arqueològica preventiva a la Celòquia del Castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan, Amposta (El Montsià), segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Fets

1. En data 6 de juliol de 2020, l'Ajuntament d'Amposta va presentar sol·licitud (RE 9056/38394/2020) d'intervenció arqueològica preventiva a la Celòquia del Castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan (Amposta, Montsià), del 13 de juliol al 17 d'agost de 2020, sota la direcció arqueològica de Frederic Cervelló Rodes (EOS Arqueologia SCP), per tal de continuar els treballs de la intervenció autoritzada pel Departament de Cultura el 8 de juny de 2020 Expedient Arq002PREV-00000261-2020.
2. La intervenció arqueològica contempla actuacions de diferent naturalesa segons l'àmbit de la celòquia afectat:
 - a) Àmbit 1: Tercer fossat del castell (NO). Connecta de N-S el segon fossat amb la façana fluvial del castell. S'hi localitzen quatre estructures muraries en paredat de morter de calç, assignades a l'etapa industrial (molí arrossaire segle XIX-XX). Al fons del fossat és visible una canal excavada també ala roca que a dia d'avui es troba protegida per una reixa metàl·lica i que desaigna al riu. S'hi contempla l'excavació de dos paquets de terres i pedres sedimentat a l'interior del tercer fossat. Finalitzada l'excavació, es farà un control del desmuntatge dels murs que el projecte de revalorització preveu.
 - b) Àmbit 2: Coincideix amb l'anomenat tercer recinte o celòquia. En aquest espai es proposa un control d'obra en paral·lel al desmuntatge de l'actual plataforma sobre la roca. És una superfície molt afectada per les fonamentacions de l'antic molí arrosser.
 - c) Àmbit 3: Inclou la superfície delimitada per l'embocadura del segon fossat a l'Ebre i els primers metres d'aquest. S'hi contempla el desmuntatge de diversos murs de l'antic molí arrosser i la creació d'una estructura semblant al volum de la torre de la celòquia anterior, en el punt que ara ocupa la base en maó de la xemeneia del desaparegut molí arrosser. En aquest àmbit com en el segon, es seguirà el desmuntatge de murs d'època contemporània i excavació arqueològica per tal de detectar elements negatius (retalls, marques dels processos constructius) que puguin associar-se a la continuïtat de la muralla de la celòquia en aquesta part del segon fossat.
3. En data 7 de juliol de 2020, l'arqueòleg territorial a les Terres de l'Ebre va emetre informe favorable sobre la sol·licitud esmentada.
4. En data 7 de juliol de 2020, el Servei d'Arqueologia i Paleontologia va proposar autoritzar la intervenció.

Motivació

Intervenció preventiva subsidiària del projecte de recuperació i posada en valor de la Celòquia del Castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan, a Amposta (El Montsià)

C. Jaume Ferran, 4-6
43500 Tortosa
Telèfon 977 448070 Fax 977 443394

1

DEPARTAMENT DE CULTURA

Doc.original signat per:
CPISR-1 C FERRAN BLADÉ
PUJOL 08/07/2020

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0B644G12GK0PO9ZG7V14Y2MN4AA4P3AR

Data creació còpia:
08/07/2020 13:11:51
Data caducitat còpia:
08/07/2023 00:00:00
Pàgina 1 de 3

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Serveis Territorials a les Terres de l'Ebre

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).
2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).
3. Decret 304/2011, de 29 de març, de reestructuració del Departament de Cultura (DOGC núm. 5849, de 31.3.2011); i Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).

Resolució

Per tot això, **resolc**:

1. **Autoritzar** la realització d'una intervenció arqueològica preventiva d'acord amb les següents dades i condicions:

Lloc de la intervenció: Celòquia del Castell dels cavallers de l'Ordre de Sant Joan, a Amposta (El Montsià).

Persona o institució autoritzada: Ajuntament d'Amposta.

Direcció de la intervenció: Frederic Cervelló Rodes (EOS Arqueologia SCP).

Activitat autoritzada: Excavació, control, documentació.

Termini de realització: del 13 de juliol al 17 d'agost de 2020.

Lloc de dipòsit provisional de les restes: Magatzems EOS Arqueologia SCP.

El tractament de restes arqueològiques no extretes autoritzat haurà de ser realitzat en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient i d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

El termini de dos anys previst per a la presentació de la memòria, s'entendrà que comença a comptar a partir del dia en què ha finalitzat la intervenció.

2. **Notificar** aquesta resolució, que no exhaureix la via administrativa, a la persona o entitat interessada i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs d'alçada davant la consellera de Cultura, en el termini d'un mes a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació.

Notificar, així mateix, aquesta resolució a l'ajuntament del municipi afectat, i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació. Potestativament, dins el mateix termini, podrà efectuar el requeriment previ previst a l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la jurisdicció contenciosa administrativa.

P.d. Resolució CMC/254/2010, DOGC 12.2.2010

El director

C. Jaume Ferran, 4-6
43500 Tortosa
Telèfon 977 448070 Fax 977 443394

2

DEPARTAMENT DE CULTURA

Doc. original signat per:
CPISR-1 C FERRAN BLADÉ
PUJOL 08/07/2020

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0B644G12GK0PO9ZG7V14Y2MN4AA4P3AR

Data creació còpia:
08/07/2020 13:11:51
Data caducitat còpia:
08/07/2023 00:00:00
Pàgina 2 de 3

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Serveis Territorials a les Terres de l'Ebre

Ferran Bladé i Pujol
Tortosa, 8 de juliol de 2020

DEPARTAMENT DE CULTURA

C. Jaume Ferran, 4-6
43500 Tortosa
Telèfon 977 448070 Fax 977 443394

3

Doc. original signat per:
CPISR-1 C FERRAN BLADÉ
PUJOL 08/07/2020

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la integritat
d'aquest document a l'adreça web csv.gencat.cat

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0B644G12GK0PO9ZG7V14Y2MN4AA4P3AR

Data creació còpia:
08/07/2020 13:11:51
Data caducitat còpia:
08/07/2023 00:00:00
Pàgina 3 de 3